

”Keskity nyt!”

Opas aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoirei- sen lapsen tukemiseen varhaiskasvatuksessa

Kaisa Lehtinen, Mika Lahtinen & Sofia Lempiäinen

2020 Laurea

Laurea-ammattikorkeakoulu

”Keskity nyt!”

Opas aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöisen lapsen tukemiseen varhaiskasvatuksessa

Kaisa Lehtinen, Mika Lahtinen &
Sofia Lempiäinen
Sosionomi AMK
Opinnäytetyö
Lokakuu, 2020

Kaisa Lehtinen, Mika Lahtinen, Sofia Lempiäinen

**”Keskity nyt” Opas aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisen lapsen tukemiseen
varhaiskasvatuksessa**

Vuosi 2020

Sivumäärä 36

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää varhaiskasvatuksen ammattilaisten tietoutta aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireista. Lasten aktiivisuuden- ja tarkkaavuushäiriöoireet ovat nousseet esiin useissa yhteyksissä – niin opinnoissa, työelämässä, kuin kokemuksienkin kautta. Tässä opinnäytetyössä haluttiin tuoda aiheeseen liittyen lisää tietoutta sekä syvällisempää ymmärrystä varhaiskasvatuksen kentälle. Haastattelujen perusteella ilmeni, että työlle oli selkeää tilausta ja tarvetta. Opinnäytetyön liitteenä on opas, joka tarjoaa konkreettisia vinkkejä ja keinoja arjen tilanteisiin varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyön tietoperustaan on kuvattu aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden häiriön eli ADHD:n kliinistä oirekuvausta, pedagogiikan määritelmää, tietoa pedagogiikan toteuttamisesta sekä positiivisesta pedagogiikasta tukemisen menetelmänä. Mukaan on otettu myös henkilökunnan sekä huoltajien näkökulmaa tavoitteena laaja-alainen lopputulos. Huoltajien sekä ammattilaisten kokemukset olivat yhteneväisiä; tietoa tarvitaan lisää. Opinnäytetyö aiheutti jo tekovaiheessa valtavaa kiinnostusta niin ammattilaisten kuin vanhempienkin keskuudessa.

Opinnäytetyölle on valittu tietoisesti tulokulma, joka keskittyy kasvattajan aktiiviseen rooliin lapsen tukijana. Positiivinen pedagogiikka, vahvuuksien huomaaminen ja kasvattajan oma asennoituminen ovat avainasemassa. Opinnäytetyön sekä siihen liittyvän oppaan arvioi yhteistyökumppanina toiminut vantaalainen päiväkotitoiminta. Arvioivina kommentoijina toimivat varhaiskasvatuksen opettajat, varhaiskasvatuksen erityisopettaja, varhaiskasvatuksen lastenhoitajat, sekä päiväkodin johtaja. Palaute opinnäytetyöstä oli positiivista ja tiedon koettiin olevan tarpeellista.

Asiasanat: varhaiskasvatus, aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden häiriö, pedagogiikka, opas

Kaisa Lehtinen, Mika Lahtinen, Sofia Lempiäinen

”Focus now!” A guide to supporting a child with activity and attention deficit disorder in early childhood education

Year 2020

Pages 36

The purpose of this functional Bachelor’s thesis was to examine the awareness of early childhood education professionals of the symptoms of activity and attention disorders. The topic arose as the symptoms of children’s activity and attention deficit disorders have emerged on several occasions – during the authors’ studies, work and other experiences. The purpose of this thesis was to create more knowledge and deeper understanding of the subject to the field of early childhood education. For this thesis interviews with professionals and guardians were conducted, which revealed a clear necessity and need for this kind of information. An outcome of this thesis is a guide that provides concrete tips and tools for everyday situations in early childhood education.

The knowledge base of the thesis is the clinical symptom of the disorder of activity and attention, i.e. ADHD, the pedagogical definition and its implementation, as well as positive pedagogy as a method of support when working with children. In addition, the perspective of staff and guardians are included in order to achieve a more comprehensive outcome. The experiences of the guardians as well as the professionals were consistent: more information is needed. The thesis drew huge attention among professionals and parents already at the stage of preparation.

For this thesis, a positive pedagogy perspective was deliberately chosen which focused on the educator’s active role in supporting the child, where noticing strengths and the educator’s own attitude are a key. The thesis and the related guide were evaluated by the staff of a collaborative kindergarten from Vantaa. The evaluators were early childhood teachers, early childhood special education teachers, early childhood nurses, and the head of the kindergarten. Their feedback on the thesis was positive and the information was felt to be relevant.

Keywords: early childhood education, attention-deficit hyperactivity disorder, pedagogy, guide

Sisällys

1	Johdanto.....	6
2	Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet.....	7
3	Tietoperusta	8
3.1	Varhaiskasvatus.....	8
3.1.1	Varhaiskasvatustilanne.....	9
3.1.2	Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet	10
3.2	Pedagogiikka	12
3.2.1	Positiivinen pedagogiikka.....	14
3.3	Kehityksen ja oppimisen tuki.....	16
3.3.1	Kolmiportainen tuki	17
3.4	ADHD sekä aktiivisuuden ja tarkkaavuuden oireet	18
3.4.1	Aktiivisuus ja tarkkaavuushäiriöoireinen lapsi varhaiskasvatuksessa.....	20
3.4.2	Huoltajien näkökulma.....	24
3.4.3	Henkilöstön näkökulma	26
4	Opinnäytetyöprosessi	26
4.1	Kehittämistyön tarve	27
4.2	Oppaaseen tulevan materiaalin haku ja valinta	28
4.3	Oppaan laatiminen	28
4.4	Oppaan käyttöönotto ja arviointi	28
5	Pohdinta	29
5.1	Ammatillinen kasvu	29
5.2	Jatkotutkimusaiheita	30
5.3	Luotettavuus ja eettiset kysymykset	30
5.4	Lopuksi.....	31
	Lähteet.....	33
	Kuviot	36

1 Johdanto

“Älä juokse! Istu paikallasi. Kuuntelitko sinä? Älä häiritse kaveria. Jos et kohta jo lopeta, niin sitten minun pitää viedä sinut pois piiristä. Tuo on kyllä huonoa käytöstä. KESKITY NYT!” Jokainen varhaiskasvatuksessa työskentelevä on varmasti joskus kuullut jonkun näistä kielloista tai kehotuksista. Vantaalainen varhaiskasvatuksen erityisopettaja vastasi haastattelussa, joka tehtiin tätä opinnäytetyötä varten, että aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireinen lapsi ei käytädy tahallaan häiritsevästi ryhmässä. Hän tarvitsee tuekseen aikuisen. Aikuisen, joka on lapsen tukena, tarvitsee työvälineikseen tietoa, keinoja, sekä ymmärrystä. (Pernu 2020).

YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksessa, 3. artiklassa määrätään, että kaikissa lapsia koskevissa toimissa on otettava huomioon lapsen etu. Lapselle tulee taata hyvinvointi sekä suojeleminen. Lapsen hyvinvoinnista vastaavien palveluiden tulee tukea yhdessä viranomaisten antamien suositusten mukaan lapsen turvallisuutta ja terveyttä sekä henkilökunnan riittävää määrää ja soveltuvuutta. Lapsen oikeuksien sopimus on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus. Sen päätehtävänä on terveyden, koulutuksen, tasa-arvon ja turvan takaaminen kaikille lapsille maailmassa. (Unicef). Suomen perustuslaki takaa kaikille yhdenvertaisen kohtelun. Julkisen vallan on myös tuettava lasten ja perheiden hyvinvoinnista vastaavien palveluiden mahdollisuuksia edistää hyvinvointia ja yksilöllistä kasvua. (L731/1999.)

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on syventää varhaiskasvatuksen ammattilaisten tietoutta ja antaa heille ymmärrystä ja keinoja aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisen lapsen kohtaamiseen sekä tukemiseen. Ymmärryksellä tarkoitetaan tässä kontekstissa sitä, että kasvattajat ymmärtäisivät sen, ettei lapsi ole tahallaan haastava tai levoton. (Pernu 2020). Tavoitteena on tuottaa tietoa, jotta vältettäisiin kielteisiä kohtaamisia lasten ja kasvattajien välillä. Lisäksi tavoitteena on, että kieltojen sijaan kasvattajilla olisi keinoja arjen sujuvuuteen. Opinnäytetyössä käsitellään teoreettisesta näkökulmasta aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriötä sekä sen oireita. Opinnäytetyössä käsitellään myös myönteisiä kohtaamiskeinoja, pedagogista toimintaa, tukimuotoja ja tuen järjestämistä sekä opetusmenetelmiä varhaiskasvatuksen arjessa. Tarkoitus on ohjata kasvattajia tietoisesti huomaamaan lapsen vahvuudet ja hyödyntää niitä oppimisessa sekä lapsen hyvinvoinnin edistämässä.

Karvin teettämästä Varhaiskasvatuksen laatu arjessa- arviointiraportista (2019) ilmenee, että suurin osa varhaiskasvatuksen ammattilaisista näki ratkaisuna kehityksen ja oppimisen tuen haasteisiin henkilökunnan resurssin lisäämisen tai lapsen siirtämisen erityisryhmään. Vain harva vastanneista näki oman osaamisensa vaikuttamisen välineenä. Inklusion käsite oli myös monelle tuntematon. (Kansallinen koulutuksen arviointikeskus 2019, 112.) Tutkimustulos tukee yksiselitteisesti ajatusta, että varhaiskasvatuksen ammattilaiset tarvitsevat sekä tietoa että osaamista, kuin myös herättelyä siihen, että omalla toiminnalla voidaan vaikuttaa lapsen kehitykseen, oppimiseen ja sitä kautta käyttäytymiseen. Osaamisen lisääminen palvelee lapsen ja hänen perheensä lisäksi kasvattajia ja vähentää työn kuormittavuutta varhaiskasvatuksessa.

Tämä opinnäytetyö on toiminnallinen. Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoitus on tuottaa käytännön työhön liittyvää ohjeistusta tai opastamista. Se voi olla opas tai muu ohjemateriaali. (Vilkkä & Airaksinen 2003, 9.) Opinnäytetyön toiminnallisena osuutena tuotettiin opas varhaiskasvattajille. Opasta varten haastateltiin varhaiskasvatuksen opettajia, erityisopettajaa sekä lastenhoitajaa. Haastatteluilla kartoitettiin ammattilaisten tietoutta aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisten lasten kanssa toimimisesta arjen tilanteissa sekä hyödynnettiin heidän hyväksi kokemiaan vinkkejä oppaan rakentamisessa. Haastatteluun valikoitui ammattilaisia, joilla on jo pitkä työkokemus varhaiskasvatuksessa ja runsaasti kokemusta sellaisten lasten kanssa toimimisesta, jotka tarvitsevat tukea kehitykseensä ja oppimiseensa ja aikuisen henkilökohtaisempaa ohjausta.

2 Opinnäytetyön tausta ja tavoitteet

Opinnäytetyön aihe valittiin sen perusteella, että haasteita tarkkaavuudessa koetaan olevan paljon ja yhä enenevässä määrin varhaiskasvatuksessa. Henkilöstöllä on havaittu olevan tarvetta tietoon liittyen ADHD:seen. Varhaiskasvatuksessa on paljon lapsia, joilla on haasteita aktiivisuudessa ja tarkkaavuudessa sekä impulsiivisuuden säätelyssä. Tämän vuoksi varhaiskasvatuksen työntekijöillä on hyvä olla tietoutta ja keinoja kohdata sekä tukea lasta, jolla on ADHD tai aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireita. (Saarikivi 2020; Pernu 2020; Mattila 2020; Simonen 2020).

Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa varhaiskasvatuksen työntekijöille opas aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisen lapsen kohtaamisesta ja ohjaamisesta varhaiskasvatusympäristössä. Opinnäytetyön tavoitteena oli lisätä varhaiskasvatuksen henkilöstön tietoisuutta aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöistä sekä antaa konkreettisia keinoja henkilöstölle kohdata näitä piirteitä omaava lapsi varhaiskasvatuksessa. Oppaan tavoite on olla konkreettinen työkalu varhaiskasvatuksen arjessa ja erilaisissa askarruttavissa tilanteissa liittyen aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisiin lapsiin.

3 Tietoperusta

Opinnäytetyön tietoperusta perustuu tarkkaavuushäiriön keskeisiin käsitteisiin, alan tietokirjallisuuteen, aikaisempaan tutkimukseen sekä ammatilliseen keskusteluun. Aiheeseen liittyvää tietoa analysoidaan havaintoihin ja kokemuksiin perustuen, joista muodostuu synteesi. Kerättyä tietoa tarkastellaan kriittisesti ja dokumentoidaan perustellen.

Kirjallisuutta etsittiin Helmet-kirjastosta, Laurean Finna -kirjastosta. Kirjallisuusvinkkejä pyydettiin erityspedagogiikan asiantuntijoilta (veo) sekä päiväkodin johtajalta. Myös yhteistyöpäiväkodin omaa ammattikirjallisuusvalikoimaa hyödynnettiin. Aiheesta luettiin väitöstutkimuksia sekä pro- gradu- tutkielmia ja hyödynnettiin niiden lähdeluetteloita tiedonhankinnassa. Lähteinä toimivat myös varhaiskasvatusta ohjaavat asiakirjat (Vasu; valtakunnallinen ja paikallinen), sekä lait (varhaiskasvatustaki, perustuslaki). Lastensuojelun keskusliiton ja ADHD-liiton verkkosivuilla oli myös hyödyllistä tietoa opinnäytetyön aiheeseen.

3.1 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen tavoitteellista ja suunnitelmallista opetuksen, hoidon ja kasvatuksen kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka. (Opetushallitus 2018, 22). Varhaiskasvatuksen yleisenä tavoitteena on edistää lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäistä syrjäytymistä. Varhaiskasvatuksessa opituilla taidoilla lapsen osallisuus lisääntyy ja hänen toimijuutensa yhteiskunnan jäsenenä vahvistuu. (Opetushallitus 2018, 14).

Varhaiskasvatus on osa suomalaista laadukasta koulutusjärjestelmää. Varhaiskasvatus käsittää ikävuodet 0-6 vuotta. Varhaiskasvatusta järjestetään päiväkodeissa, perhepäivähoidossa ja avoimissa päiväkodeissa sekä kerhotoiminnassa. Varhaiskasvatussuunnitelmat ohjaavat varhaiskasvatuksen järjestämistä. (Opetushallitus 2020).

Varhaiskasvatussuunnitelmien kokonaisuus koostuu valtakunnallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta eli Varhaiskasvatussuunnitelman perusteista, paikallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta sekä lapsen henkilökohtaisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta eli lapsen vasusta. Valtakunnallisen varhaiskasvatussuunnitelman laatija on opetushallitus, paikallisesta varhaiskasvatussuunnitelmasta vastaa varhaiskasvatuksen järjestäjätoimija, ja lapsen varhaiskasvatussuunnitelman laatii varhaiskasvatuksen opettaja yhdessä huoltajien kanssa. (Opetushallitus 2020).

3.1.1 Varhaiskasvatustalaki

Varhaiskasvatustalain mukaan varhaiskasvatustoiminnan tulee edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia sekä varmistaa kehittävä, oppimista edistävä terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatustalmpäristö. Lisäksi on tärkeää mahdollistaa myönteisiä oppimiskokemuksia leikin, liikkumisen, taiteiden sekä kulttuuriperintöön perustuvan pedagogisen toiminnan kautta. Lapsen yksilöllisen tuen tarve tulisi tunnistaa ja järjestää tarkoituksenmukaista tukea varhaiskasvatustalassa tämän tarpeen ilmettyä, tarvittaessa monialaisessa yhteistyössä. Varhaiskasvatustalain mukaan varhaiskasvatustalatoiminnan tulisi toimia yhdessä lapsen sekä lapsen vanhemman tai muun huoltajan kanssa lapsen tasapainoisen kehityksen ja kokonaisvaltaisen hyvinvoinnin parhaaksi sekä tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustalustyössä. (L540/2018).

Varhaiskasvatustalusta on järjestettävä kokopäiväisesti, mikäli vanhemmat tai huoltajat ovat työssä tai opiskelevat päätoimisesti. Kokopäiväiseen varhaiskasvatustalukseen on oikeus myös, jos katsotaan sen olevan tarpeen lapsen kehityksen tai muun tuen tarpeen vuoksi tai jos perheen olosuhteet edellyttävät sitä ja se on lapsen edun mukaista. (L540/2018). Tarkkaavuushäiriöisen lapsen etu voi joskus olla varhaiskasvatustaluksessa kokopäiväisesti, vaikka sille ei olisi tarvetta vanhempien työssäkäynnin tai opiskelun vuoksi. Lapsen oman kehityksen kannalta voi olla hyväksi, että hän saa päiväkodissa vertaissuhteita ja ammattilaisten antamaa hoivaa ja kasvatustalusta. Vanhemmat voivat olla uupuneita tai heidän keinoinsa vähäisiä, jos he kokevat olonsa hyvin kuormittuneeksi. Varhaiskasvatustalustus voi toimia myös ennaltaehkäisevän lastensuojelutalutyön roolissa.

Varhaiskasvatustalustalmpäristö tulee järjestää niin, että se on lapselle kehittävä, oppimista edistävä, terveellinen ja turvallinen, lapsen ikä ja kehitystalaso huomioon. Lasta on suojeltava häirinnältä ja kiusaamiselta. Tilojen ja välineiden on oltava terveellisiä ja turvallisia, ja asianmukaisia ja niissä on huomiotalava esteettömyys. (L540/2018). Erityisesti tarkkaavuushäiriöoireisten lasten kohdalla oppimistalmpäristön suunnittelu on tärkeää. Myös turvallisuudesta tulee huolehtia tarkkaamattomien lasten kanssa, jotka saattavat olla impulsiivisia tai tapaturma-alttiita.

Varhaiskasvatustalusta suunnitellessa ja toteuttaessa on huomiotalava lapsen osallisuus, mielipiteet ja toiveet lapsen ikä ja kehitystalaso huomioon. Myös huoltajien osallisuus ja vaikuttaminen on huomiotalava. Lapselle ja huoltajille tulee antaa säännöllisesti mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa varhaiskasvatustaluksen suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. (L540/2018). Tarkkaavuushäiriöoireisten lasten kohdalla olisi hyvä huomiotaloida lasta tukeva ja rauhoittava näkökulma, kun lapsi otetaan mukaan häntä koskevaan toimintaan sekä päätöksiin. Huoltajien kanssa on hyvä käydä aktiivista vuoropuhelua lapsen asioissa, sekä viestittää heille, että he ovat osallisina lastansa koskevissa suunnitelmissa ja päätöksissä.

Varhaiskasvatusta laissa määritellään kelpoisuusehdot täyttävistä ammattihenkilöistä ja siitä, että kelpoisuusehdot täyttävää henkilöstöä tulee olla riittävästi, jotta varhaiskasvatuksen tavoitteet ja suunnitelmallisuus voidaan tavoittaa ja lasten tarpeisiin ja turvallisuuteen pystytään vastaamaan. Varhaiskasvatuksessa tulee olla myös riittävä määrä henkilökuntaa vastaamaan suhdelukuja. Suhdeluvuista säädetään tarkemmin valtioneuvoston asetuksissa. (L540/2018). Pätevän henkilöstön riittävyys on tarpeellista, ja koulutus sekä ammattitaito välttämätöntä erityisesti kehityksen ja oppimisen tukea tarvitsevien lasten kohdalla. Suhdelukujen toteutuminen edistää lasten kehittymistä ja oppimista sekä lisää turvallisuutta. Tarkkaavuushäiriöoireiset lapset tarvitsevat yleensä enemmän huolenpitoa, ohjaamista sekä valvontaa kuin tavanomaisesti kehittyneet saman ikäiset lapset.

3.1.2 Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat varhaiskasvatusta laissa perusteella laadittu ja ne ovat Opetushallituksen antama valtakunnallinen määräys, jonka pohjalta paikalliset varhaiskasvatussuunnitelmat laaditaan ja varhaiskasvatusta toteutetaan. Sen laadinnassa on hyödynnetty uusimpia tutkimus- ja kehittämistuloksia. Lähtökohtana ovat lasten kasvuympäristöön sekä varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön kohdistuvat muutokset. (Opetushallitus 2018, 17.)

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden tarkoituksena on ohjata ja tukea varhaiskasvatuksen järjestämistä ja toteuttamista ja kehittämistä. Lisäksi tarkoituksena on edistää laadukkaan ja yhdenvertaisen varhaiskasvatuksen toteutumista yhtenäisesti koko maassa. Tämänhetkiset uudet Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet ovat astuneet voimaan vuoden 2019 alusta alkaen. (Opetushallitus 2020.)

Varhaiskasvatuksen perusteissa nivoutuu toisiinsa viisi osa-aluetta, jotka ovat: ajattelu ja oppiminen, kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu; itsestä huolehtiminen ja arjen taidot; monilukutaito ja tieto- ja viestintäteknologian osaaminen sekä osallistuminen ja vaikuttaminen. Näitä kaikkia yhdessä kutsutaan laaja-alaiseksi osaamiseksi. Tarkkaavuushäiriöisillä lapsilla varsinkin oman itsensä ilmaiseminen ja vuorovaikutustaidot ovat ensisijaisen tärkeitä opetella jo varhaiskasvatuksessa koska tällä osaamisella on suuri merkitys myöhempään elämään liittyvään hyvinvointiin sekä identiteettiin ja toimintakykyyn. (Opetushallitus 2018, 19-20.) Itsestä huolehtimisen ja arjen taidot ovat myös tärkeitä taitoja harjoitella, johon liittyy myös omien tunnetaitojen vahvistamista. Tämä vaatii pitkäjänteistä työtä, koska tunteiden ilmaisemista ja itsesäätelyssä voi olla suurakin haasteita. Kärsivällisesti opetellessa havaitsemaan, tiedostamaan ja nimeämään tunteita, myös tunnetaidot vahvistuvat.

Lähtökohtana lapsen varhaiskasvatussuunnitelmalle tulee olla lapsen tarpeet ja etu. Varhaiskasvatussuunnitelmaan asetetaan ja kirjataan pedagogiset tavoitteet. Nämä tavoitteet otetaan huomioon toiminnan suunnittelussa, toteuttamisessa sekä oppimisympäristön ja toimintakulttuurin kehittämisessä. (Opetushallitus 2018, 7.) Lapsen tuen tarve tulee selvittää huolellisesti, millainen tuen tarpeen laatu on ja miten haasteet ilmenevät. Tällöin se luo hyvän perustan pedagogisien tukitoimien suunnittelulle ja toteuttamiselle. (Pihlaja & Viitala 2019, 96.)

Kuva 1 Laaja-alainen osaaminen varhaiskasvatuksessa (Opetushallitus 2018)

3.2 Pedagogiikka

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa pedagogiikka muodostuu määritellystä arvoperustasta, käsityksestä lapsesta, lapsuudesta sekä oppimisesta. Pedagogiikalla tarkoitetaan toimintaa ja toimia, jotka pohjautuvat monitieteiseen, erityisesti kasvatus- ja varhaiskasvatustieteelliseen tietoon. Ne ovat ammatillisesti johdettua ja koulutettujen ammattihenkilöiden toteuttamaa, tavoitteena lasten hyvinvointi ja oppiminen. Pedagogiikan painottuminen varhaiskasvatuksessa edellyttää pedagogista asiantuntemusta pedagogiikan suunnittelijalta ja toteuttajalta. Henkilöstöllä tulee olla yhteinen ymmärrys siitä, miten lapsen hyvinvointia ja oppimista voidaan parhain keinoin edistää. (Opetushallitus 2018, 22.)

Pedagoginen toiminta ja sen toteuttaminen varhaiskasvatuksessa on luonteeltaan kokonaisvaltaista. Toiminnan ja suunnittelun lähtökohtina ovat oppimisen ja hyvinvoinnin edistäminen ja laaja-alaisen osaamisen taitojen tukeminen. Pedagoginen toiminta on aina tavoitteellista. Pedagogisen toiminnan suunnittelu perustuu ryhmän toimintasuunnitelmaan ja lasten yksilöllisiin varhaiskasvatussuunnitelmiin. Jatkuva kehittäminen, arviointi ja dokumentointi ovat laadukkaan pedagogiikan kulmakiviä varhaiskasvatuksessa. Ryhmän varhaiskasvatuksen opettaja on vastuussa pedagogisen toiminnan suunnittelusta. (Vantaan kaupunki 2019, 52-53.)

Pedagogiikan suunnittelu ja toteuttaminen suomalaisessa varhaiskasvatuksessa ovat perustuneet perinteisesti aikuisjohtoiseen tavoitteiden tavoitteluun. Varhaiskasvatuksen pedagogiikka on viime vuosina mennyt kohti lapsilähtöisyyttä – keskiössä ovat lasten yksilölliset tarpeet sekä mielenkiinnon kohteet. Lapsilähtöisyys koostuu kasvattajan näkemyksestä lapsesta aktiivisena toimijana ja oppijana. Silloin, kun lapsi tarvitsee erityistä tukea kehitykseensä ja oppimiseensa, kasvattajan tehtävänä on huolehtia, että lapsi saa riittävää tukea vuorovaikutustilanteisiinsa, jotta hän voi kokea itsensä tasavertaiseksi ryhmässä. (Kontu & Suhonen 2008, 50-51, Kinoksen 2002, 121-123 & Hytösen 1997, 133 & Suhosen 2002, 5-7, mukaan).

Tarkkaavuushäiriöoireiset lapset hyötyvät toiminnallisesta ja liikunnallisesta tekemisestä. Liikunta auttaa aivoja tuottamaan serotoniinia, dopamiinia ja mielihyvää tuovaa endorfiinia. Liikunta lisää aivojen vireystilan säätelyä. Motoristen taitojen harjoittelu ja erityisesti liikeratojen harjoitukset ovat hyvää aivojumbppaa, kuten myös erilaisten instrumenttien soittaminen, piirtäminen ja leipominenkin. Joukkuepelit, voimistelu, tanssiminen ja soittaminen soveltuvat hyvin tarkkaavuushäiriöiselle lapselle. (Juusola 2017, 16.)

Luonnossa käveleminen ja oleskelu lievittävät tutkitusti ADHD-oireita. Luonnossa tai metsäretkillä voi antaa lapselle tehtäviä ja suunnata keskittymistä esimerkiksi ohjein: “Kävellään hiljaa ja keskitytään haistelemaan, miltä metsässä tuoksuu.” Vaihtoehtoisesti voidaan keskittyä ääniin. “Mitä ääniä kuulet metsässä?”. Tai voidaan harjoitella metsässä erilaisia liikkumistyylejä. (Juusola 2017, 19.)

Tarkkaavuushäiriöoireinen lapsi tarvitsee tuekseen arkea jäsentävän aikuisen, joka antaa hänelle lyhyitä, selkeitä ja rauhallisia ohjeita ja on lapsen vierellä säätelemässä hänen tunnetilojaan. On tärkeää tuottaa myös lapselle onnistumisen kokemuksia antamalla lapselle tehtäviä, joista kasvattaja tietää lapsen selviytyvän ja suoriutuvan mallikkaasti. Lapselle voi esimerkiksi valita pelikaverin, josta ennalta jo tietää, että heillä sujuu peli keskenään. Lasta voi myös pyytää aikuisen avuksi johonkin askareeseen tai toiminnan valmisteluun. (Juusola 2017, 190.)

Mikäli lasta tarvitsee kieltää tai rajoittaa, on tärkeää saada hänet itse pohtimaan parempia vaihtoehtoja toiminnalle tai käytökselleen. Pyri välttämään kovaa äänenkäyttöä ja komentavaa tapaa ohjata lasta. Aikuisen on hyvä mennä puhuessaan lapsen tasolle ja ottaa hänen aina katsekontakti. Kun lapselle sanotaan, ettei jotain voi tehdä, tulee hänelle selittää, miksi ei. Lapsen kanssa voi yhdessä miettiä mitä muuta voisi tehdä sen sijaan. (Juusola 2017, 192.)

Laadukkaan pedagogisen toiminnan edellytyksenä on suunnitelmallinen dokumentointi, arviointi sekä kehittäminen. Havainnot, dokumentit sekä näiden vuorovaikutuksellinen tulkinta on jatkuva prosessi, joista muodostuu ymmärrys pedagogisesta toiminnasta. Pedagogisen, suunnitelmallisen dokumentoinnin tavoitteena on saada lasten parissa työskentelevät varhaiskasvattajat tuntemaan lapsi yksilönä, ymmärtämään lasten keskinäisiä suhteita kuin myös henkilöstön ja lasten välistä vuorovaikutusta. (Opetushallitus 2018, 37.)

Kati Rintakorven tekemässä väitöskirjassa (2018) pedagogisesta dokumentoinnista Suomessa, mainitaan dokumentoinnilla tarkoitettavan useasti lapsen tuen tarpeen kartoittamista ja pedagogisella dokumentoinnilla varhaiskasvatuksessa sosiokulttuurisesti rakentuvan toimintakulttuurin kehittämistä. Dokumentointi voi olla normittavaa ja aikuislähtöistä kun oppimisen ja kehityksen pulmia yritetään havaita ja todentaa, jotta tarvittava tuki saataisiin määritellyksi. Pedagoginen dokumentointi taas pyrkii olemaan luovaa ja lapsilähtöistä. Kun näiden kahden dokumentoinnin tavat yhdistetään, voidaan saada hyötyä molemmista; dokumentointi luo turvalliset raamit lapsen kehitykselle ja pedagoginen dokumentointi tuo lapsen äänen kuuluville. (Rintakorpi 2018, 35-36.)

Käytännössä pedagogista dokumentointia voidaan toteuttaa piirrosten, valokuvien tai henkilöstön havaintojen kautta. Näiden avulla voidaan lasten kanssa yhdessä seurata heidän oppimistansa ja kehitystä. Se mahdollistaa myös lasten vanhempien tai huoltajien osallistumisen toimintaan arvioiden, suunnitellen sekä kehittäen sitä. Dokumentoinnin myötä saatua tietoa hyödynnetään moninaisesti, esimerkiksi oppimisympäristön, työtapojen, menetelmien tai toiminnan tavoitteiden myötä lapsen tarpeita ja kiinnostusta vastaavaksi. (Opetushallitus 2018, 37.)

Pedagogisella dokumentoinnilla on havaittu olevan positiivisia vaikutuksia muun muassa lasten sitoutumisessa toimintaan, heidän myönteisempään tunneilmaisuunsa, luovempiin toimintatapoihin, osallisuuteen toiminnan suunnittelussa sekä turvallisemman kiintymyssuhteen muodotumisessa varhaiskasvattajiin. Lisäksi se on tukenut lasten ja heidän perheidensä osallisuutta, kommunikointia sekä siirtymätilanteita kodin ja päiväkodin välillä. (Rintakorpi 2018, 54.) Tarkkaavuushäiriöitä omaavilla lapsilla yksilöllisyyden huomioiminen on huomattava helpotus jokapäiväisiin arjessa ja oppimisessa esiintyviin pulmiin.

3.2.1 Positiivinen pedagogiikka

Positiivisen pedagogiikan perusta pohjautuu positiiviseen psykologiaan. Positiivinen psykologia pyrkii löytämään niitä seikkoja, joilla ihmiselämä sujuu hyvin. Positiivisessa psykologiassa tutkitaan ja etsitään ihmisten vahvuuksia, mahdollisuuksia sekä myönteisiä toimintatapoja. Positiivisella pedagogiikalla pyritään soveltamaan positiivisen psykologian periaatteita ja menetelmiä opetus- ja kasvatustoimintaan. Maailmalla käytetään positiivisen pedagogiikan sijasta nimitystä positive education eli positiivinen kasvatusta. Tavoitteena positiivisessa kasvatuksessa on löytää ihmisistä heidän parhaat puolensa ja näin ollen myös edesauttamaan kasvatusyhteisöjä entistä paremmiksi. Se pyrkii täydentämään perinteisten tietojen ja taitojen rinnalle lisäksi hyvinvoinnin ja hyvien luonteen taitojen opettamista ja edistämistä. (Leskisenoja & Sandberg 2019, 11-12.)

Varhaiskasvatuksessa positiivisen pedagogiikan menetelmillä ja keinoilla voidaan saavuttaa tavoitteet aiempaa tehokkaammin ja pitkäkestoisempina tuloksina. Positiivinen pedagogiikka on kokoaikainen ja jatkuva tapa olla ja toimia. Se on asenne, työkalu ja suhtautumistapa, joka on näkyvänä jokapäiväisessä vuorovaikutuksessa. Se näkyy vahvistavina ja rakentavina sanoina. Positiivinen pedagogiikka on myös rohkeaa pedagogiikkaa ja sen toteuttaja vie eteenpäin toiminnallaan uutta suuntausta varhaiskasvatuksessa, joka keskittyy positiivisiin asioihin negatiivisen sijaan. (Leskisenoja 2019, 7-9.)

Positiivisessa pedagogiikassa pyritään luomaan lapselle sellaiset kasvuolosuhteet, joissa hän tuntee itsensä hyväksytyksi ja rakastetuksi. Ympäristö luodaan tukemaan lapsen fyysistä, emotionaalista ja kognitiivista kehitystä, niin että lapsi saa mahdollisimman hyvät edellytykset kasvulleen ja kehitykselleen. Kaikkein parhaiten siihen päästään, kun keskitytään lapsen voimavaroihin ja vahvuuksiin haasteiden sijaan. (Avola & Pentikäinen 2019, 85-86.)

Positiivisen pedagogiikan toimintatapa kuvaa varhaiskasvatuksessa se, ettei jäädä ruotimaan sitä, mikä meni huonosti. Asioilla on tapana usein vain suurentua, kun keskitytään negatiiviseen. Etsitään myönteisiä asioita jokaisesta lapsesta aktiivisesti. Jokainen lapsi on ainutlaatuinen ja arvokas. Lapsessa tulisi vahvistaa hänen hyviä ominaisuuksia ja korostaa niitä. Lapsen itsetunto vahvistuu ja hän haluaa käyttää ja näyttää hyvää ulospäin enemmän ja enemmän vähitellen. Onnistumiset tulisi huomioida. Tämä ei tarkoita haasteiden huomaamisen tai käsittelyn poissulkemista, vaan positiivista suhtautumista harjoitteluun ja uskoa oppimiseen. Positiivinen pedagogiikka on myös koko työyhteisön yhteinen toimintatapa. Mikäli useampi sitoutuu sen toteuttamiseen, sitä paremmat tulokset ovat. Vuorovaikutus on luultavasti näkyvimpiä tapoja positiivisen pedagogiikan tuottamisessa. Kasvattajan myönteinen vuorovaikutus tulee kohdistua lasten lisäksi myös työkavereihin ja muihin aikuisiin, joiden kanssa hän keskustelee lasten kuullen. (Leskisenoja 2019, 39-42.)

Hyväksi koetulla sosiaalisella toiminnalla ja sensitiivisellä suhtautumisella on lapselle kauas kantautuvia vaikutuksia läpi hänen elämänsä. Myönteiset kokemukset edesauttavat aivojen kehittymistä ja vahvistavat niiden muovautuvuutta myönteiseen suuntaan. Sosiaalisella ympäristöllä on vaikutusta siihen, että toiset hermosolut aivoissa vakiintuvat toiminnallisiksi ja toiset toimimattomiksi. Kun hermosoluyhteydet vakiintuvat, lapsi oppii uusia taitoja ja pystyy yhdistelemään opittuja taitoja toisiinsa. Toisin sanoen, hyvät kokemukset ovat lapsen kehityksen etenemisen tärkeä edellytys. (Sajaniemi, Suhonen, Nislin, Mäkelä 2019, 66-67.)

Toiminnan kannalta varhaiskasvatuksessa mainittavia elementtejä ovat esimerkiksi teemaviikot tai päivät, jossa jokainen lapsi voi loistaa vuorollaan ja häntä kehuaan. Sen nimi voi olla vaikkapa viikon tähtilapsi tai viikon henkilö. Lapsi voi syödä tähtiviikollaan erikoispaikalla, jolla tähtihenkilö aina syö. Hänelle voidaan tehdä diplomi, tai positiivinen cv, johon kirjataan muiden lasten sekä kasvattajien kertomia mukavia asioita hänestä. (Leskisenoja 2019, 88.)

Aamu- ja päiväpiirit ovat suomalaisen varhaiskasvatuksen kulmakiviä sekä pedagogisen toiminnan arvostetuimpia asioita kautta varhaiskasvatuksen historian. Pikkuhiljaa päiväkodeissa ollaan luopumassa koko ryhmän yhteisistä piireistä. Orjallisen viikonpäivien, sään tai muun kalenterin luettelon sijaan piirissä voidaan myös keskittyä yhdessäoloon ja lämpimään vuorovaikutukseen, jossa jokainen tulee kohdatuksi ja huomioitua. Se on yhtä lailla oppimista edistävää toimintaa sekä lisää hyvinvointia. (Leskisenoja 2019, 88-89.)

3.3 Kehityksen ja oppimisen tuki

Kehityksen ja oppimisen tuki on osa laadukasta varhaiskasvatusta ja jokaisen lapsen oikeus, joka sitä tarvitsee. Tuki koostuu lapsen yksilöllisiin tarpeisiin vastaamisista, sekä yhteisöllisistä ja oppimisympäristöön liittyvistä järjestelyistä. Tuen tarpeen arvioinnissa kiinnitetään huomiota erityisesti ennaltaehkäisyyn ja pyritään tunnistamaan oppimisvaikeuksia jo varhaisessa vaiheessa. (Vantaan kaupunki 2018.)

Vantaalla on linjattu, että tuki pyritään aina järjestämään lapsen omassa varhaiskasvatuspaikassa inklusiivisesti. Varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa, toimintatapoja ja toimintakulttuuria tarkastellaan aina reflektoiden ja lapsen parasta mahdollista tukemista tavoitellen. Päämääränä on luoda arvostava, yhteisöllinen ja turvallinen oppimisympäristö, joka edistää lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia. (Vantaan kaupunki 2018.)

Keskeisenä asiana kehityksen ja oppimisen tuessa pidetään yksilöllisen oppimispolun löytämistä niin, että lapsi saa hyvät edellytykset jatkaa esiopetukseen ja siitä perusopetukseen. Kehityksen ja oppimisen tuki on osa laadukasta varhaiskasvatusta ja jokaisen lapsen oikeus, joka sitä tarvitsee. Tukea järjestettäessä tulee huomioida lapsen vahvuudet, mielenkiinnon kohteet sekä kehityksen ja oppimisen tuen tarpeet. (Vantaan kaupunki 2018.)

Tuki järjestetään varhaiskasvatuksessa yhteistyössä huoltajien kanssa ja varhaiskasvatuksen henkilöstä huolehtii siitä, että jokainen lapsi saa tarvitsemansa tuen oman kehityksensä, oppimisensa ja tarpeidensa mukaisesti. Yhteistyön merkitys huoltajien kanssa korostuu erityisesti silloin, kun lapsi tarvitsee tukea varhaiskasvatusaikanaan. Lapsi voi saada tukea myös muilta tahoilta ja palveluilta, kuten lastenneuvolasta, perheneuvolasta tai vammaispalveluista. On tärkeää, että nämä palvelut muodostavat yhdessä varhaiskasvatuksen kanssa kokonaisuuden ja tekevät yhteistyötä lapsen hyvinvoinnin edistämiseksi. Monialaista yhteistyötä tehdään tavalla, jossa korostuu lapsen edun ensisijaisuus. (Opetushallitus 2018, 55-56.)

Vantaalla tuen prosessi etenee niin, että varhaiskasvatuksessa herää huoli lapsen kehityksestä ja se otetaan puheeksi perheen kanssa. Huoli voi tulla myös lapsen huoltajilta. Joskus huoli on jo tiedossa lapsen aloittaessa varhaiskasvatuspaikassa. Varhaiskasvatuksen opettaja arvioi tuen tarvetta yhdessä huoltajien, päiväkodin johtajan sekä erityisopettajan kanssa. Jos päädytään siihen, että lapsi tarvitsee tehostettua tukea, päiväkodin johtaja laatii tukitoimiesityksen, joka käsitellään alueellisessa kehityksen ja oppimisen tuen työryhmässä (AKOT). Tukitoimiesityksen liitteenä on varhaiskasvatuksen opettajan tekemä varhaiskasvatuksen kuvaus lapsesta tai esiopetukseen siirtyvillä lapsilla pedagoginen arvio. Liitteenä on myös mahdollisia erikoissairaanhoidon tai terapeuttien lausuntoja. Konsultoiva varhaiskasvatuksen erityisopettaja esittelee lapsen tukitoimiesityksen alueellisessa kehityksen ja oppimisen tuen työryhmässä, jossa päätetään rakenteellisista tukitoimista. (Vantaan kaupunki 2018, 10-13.)

Kehityksen ja oppimisen tuen antaminen vaatii kasvattajilta hyvää lapsituntemusta, ammattitaitoa, pedagogisia valmiuksia sekä herkkyyttä tunnistaa lasten yksilöllisiä tarpeita. Tuen suunnittelussa kiinnitetään huomiota vertaissuhteiden tukemiseen ja tunnetaitojen opetteluun. Kasvattaja on läsnä sekä ohjaa lasta kannustavalla tavalla. Pienryhmätoiminta sekä oppimisympäristöjen suunnittelu ovat tärkeässä roolissa. (Vantaan kaupunki 2018, 12-16.)

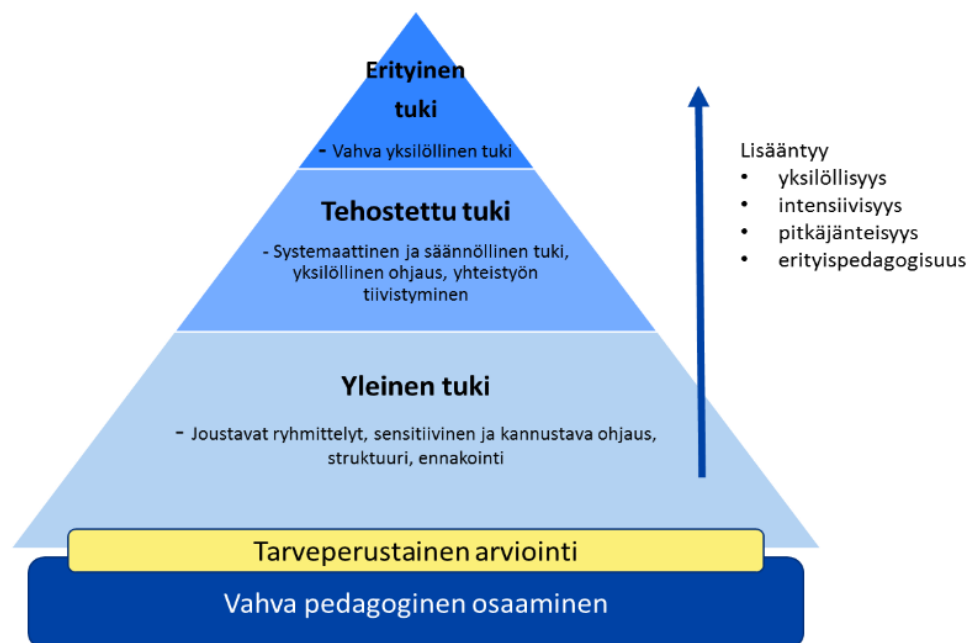
3.3.1 Kolmiportainen tuki

Vantaalla tuki muodostuu kolmiportaisesta tuesta, johon kuuluu yleinen, tehostettu ja erityinen tuki. Kolmiportaisen tuen tavoitteena ja tarkoituksena on tarjota lapselle tukea varhaiskasvatuksessa riittävän varhaisessa vaiheessa, joustavasti ja oikea-aikaisesti sekä tarkoituksenmukaisesti. Tuen tulee olla suunniteltua ja sitä tulee voida muuttaa tuen tarpeen mukaisesti. Tukea annetaan vain sen aikaa, kuin se on tarpeen. Tukimuodoissa liikutaan yhdeltä tasolta toiselle: yleisestä tuesta tehostetulle tuelle ja tehostetusta tuesta erityiselle tuelle. Olennaiset erot yleisessä, tehostetussa ja erityisessä tuessa liittyvät tuen yksilöllisyyteen, henkilökohtaiseen ohjaamiseen, tuen voimakkuuteen ja erityispedagogiseen osaamiseen ja monialaisen yhteistyöhön. (Vantaan kaupunki 2018.)

Yleinen tuki kuuluu kaikille varhaiskasvatuksessa oleville lapsille. Tehostettu tuki on vahvempaa tukea ja erityinen tuki kaikista vahvinta tukea. Yleisen tuen aikana käytetään pedagogisia tukimuotoja, kuten pienryhmätoimintaa, sensitiivistä ohjaamista, ennakoitua toimintaa ja oppimisympäristön strukturointia sekä puhetta korvaavia menetelmiä, kuten kuvia. Lähtökohdana yleisessä tuessa on, että kaikilla lapsilla on oikeus saada tukea ja ohjausta kehitykseensä ja oppimiseensa. (Vantaan kaupunki 2018.)

Lapsella on oikeus saada tehostettua tukea, jos yleisen tuen tukimuodot eivät ole hänelle riittävät turvaamaan hänen kasvuaan ja kehitystään. Yleisen tuen toimintatapoja ja menetelmiä tulee olla käytettynä säännöllisesti ja ne tulee arvioituna ennen tehostettuun tukeen siirtymistä. Tehostettu tuki ei tarkoita välttämättä rakenteellisia tukitoimia, kuten pienempää ryhmää tai kasvatushenkilöstön lisäresurssia, vaan tuki voidaan turvata pedagogisilla ratkaisuilla. Tehostettu tuki on yksilöllisempää ja intensiivisempää kuin yleinen tuki ja huoltajien kanssa tehdään yhteistyötä enemmän ja säännöllisemmin lasta koskevissa asioissa. (Vantaan kaupunki 2018.)

Kun arvioidaan, että tehostettu tuki ei riitä, voidaan siirtyä erityiseen tukeen. Erityistä tukea voidaan antaa, jos lapsen kasvun, kehityksen ja oppimisensa vaikeuksien vuoksi ei voida muuten järjestää. Yleensä erityisellä tuella ovat kehitysvammaiset, monivammaiset, tai muutoin pidennetyn oppivelvollisuuden piirissä olevat lapset. Poikkeuksiakin on muista syistä. Erityisen tuen tarjoamisessa tarvitaan erityispedagogista osaamista. Erityistä tukea voidaan antaa varhaiskasvatuksen integroiduissa ryhmissä ja erityisryhmissä tai rakenteellisilla tukitoimilla, esimerkiksi henkilökohtaisella avustajalla tai ryhmäavustajalla ryhmässä sekä hyödyntäen muita pedagogisia toimenpiteitä rinnalla. (Vantaan kaupunki 2018.)

Kuva 2 Kolmiportainen tuki Vantaan varhaiskasvatuksessa (Vantaan kaupunki 2018)

3.4 ADHD sekä aktiivisuuden ja tarkkaavuuden oireet

Aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriön lyhenne ADHD tulee englannin kielen sanoista attention deficit/hyperactivity disorder, joka tarkoittaa aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriötä. Se on oireyhtymä, joka johtuu aivojen tarkkaavuutta ja vireystilaa säätelevien hermoverkkojen häiriintyneestä kehityksestä. (Huttunen & Socada, 2019.) ADHD on kehityksellinen eli se on olemassa ihmisellä jo syntymästä saakka (Salakari & Virta 2018, 17.) ADHD on myös osittain perinnöllinen, sillä sen omaavien lähisukulaisilla on havaittu keskimääräistä useammin kyseistä oireyhtymää. Yksittäistä geeniä ei ole löydetty, joka aiheuttaisi oireen, mutta useat geenit ovat osoittaneet lisäävän ADHD:ta. (Huttunen & Socada, 2019.)

ADHD jakaantuu yksilöllisesti kolmeen erilaiseen alamuotoon. Yhdessä alamuodossa on runsaasti ylivilkkautta ja impulsiivisuutta mutta ei juuri tarkkaamattomuuksia. Toisessa alamuodossa taas on haasteita tarkkaavuudessa, mutta ei juuri ylivilkkautta. Tätä muotoa kutsutaan myös nimellä ADD (attention deficit disorder). Kolmannessa ja kaikkein yleisimmässä muodossa nämä kaksi eli ylivilkkaus, impulsiivisuus ja tarkkaavuushäiriö taas yhdistyvät. (Salakari & Virta 2018, 13-17.)

Vuorovaikutus lapsuudessa vaikuttaa lapsen oireiden voimakkuuteen ja siihen kuinka haittaavaksi se myöhemmin muodostuu. ADHD-oireisen lapsen aivot toimivat eri tavalla kuin sellaisen, jolla tätä poikkeavuutta aivoissa ei ole ja se yhdessä ympäristötekijöiden sekä lapsen elämänhistorian kanssa saa aikaan elämässä ilmenevät hankaluudet. (Salakari & Virta 2018, 17). Häiriö on monisyinen ja sitä voi sanoa neuropsykiatriseksi, koska sen takana on neurologiset syyt, mutta se aiheuttaa sen lisäksi ongelmia käyttäytymisessä ja tunne-elämässä. ADHD on havaittavissa jo lapsuudessa ja sen esiintyvyydeksi lapsilla ja nuorilla arvioidaan 4-7%. (Huttunen & Socada, 2019; Salakari & Virta 2018, 17-19).

Oireena esiintyy impulsiivisuutta, mikä ilmenee vuoron odottamisen vaikeutena, toisten keskeyttämisenä ja mielihalujen hillitsemisen haasteina. Vaikeus istua paikoillaan, kiemurtelu tuolissa tai jalkojen heiluttelu, juoksentelu ja kiipeily sopimattomissa paikoissa tai tilanteissa, vaikeus tehdä asioita rauhallisesti, yleinen vauhdikkuus sekä jatkuva puhuminen ilmentävät yliaktiivisuutta. Tarkkaamattomuus esiintyy keskittymisvaikeuksina, huolimattomuutena, vaikeuksina noudattaa ohjeita, toiminnan aloittamisen, ylläpitämisen ja loppuunsaattamisen vaikeuksina, tehtävien välttelyä, tavaroiden hukkaamisena sekä ärsykeherkkyytenä. (Juusola 2017, 32).

Edellä mainittujen lisäksi oireena voi esiintyä myös työmuistin heikkenemistä, sillä sen käyttöön tarvitaan tarkkaavaisuutta. Jos tarkkaavaisuutta ei ole riittävästi, ohjeet tai saatu tieto häviää muistista. Tarkkaavuushäiriöisiä pidetäänkin usein huolimattomina ja vastuuntunnottomina, koska he unohtelevat asioita helposti. Tämä vaikuttaa erittäin haitallisesti yksilön itsetunnolle. Lisäksi oireena voi esiintyä motorisia vaikeuksia, kankeutta tai liiallista voimankäyttöä. (Juusola 2017, 28-29). Barkleyn, (2008) mukaan ADHD:sta voitaisiin käyttää enemmän termiä "itsehillinnän häiriö", kuin tarkkaavuushäiriö. Aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöiselle voi olla hyvin vaikea juuri hillitä itseään. He ovat myös estottomia. Ajantajussa ja sen arvioinnissa on haasteita. Tarkkaavuushäiriöinen jää tekemään jotain, mitä ei alun perin pitänyt, tai aika vain menee ohi, hänen huomaamattaan. (Barkley 2008, 8-9).

ADHD:n diagnosointi perustuu kansainvälisesti sovittuihin oirekriteereihin. Tarkkaavuushäiriödiagnoosit tehdään Suomessa virallisesti WHO:n eli Maailman terveysjärjestön tautiluokituksen ICD-10:n (International Classification of Diseases) perusteella. Tämän tautiluokituksen lisäksi ADHD:seen perehtyneet lääkärit käyttävät apuna myös toista tärkeää luokitusta, DSM-5 -luokitusta (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). ICD-10 -tautiluokituksella voidaan diagnosoida DSM-5 -luokitusta herkemmin myös nuorempia, alle 12-vuotiaita lapsia. (Salakari & Virta 2018, 18).

Suomessa Käypä hoito -työryhmä suosittelee, että kaikista ADHD:n esiintymismuodoista käytettäisiin diagnoosinumeroa F90.0 aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden häiriö. Lisäksi suosituksena on, että esiintymismuoto kuvattaisiin sanatarkasti, eli onko kyseessä tarkkaamaton, yliaktiivis-impulsiivinen tai yhdistelmä molempia. Mikäli vain yliaktiivisuus- ja impulsiivisuuskriteerit täyttyvät, voidaan käyttää diagnoosinumeroa F90.8 (muu määritetty hyperkineettinen häiriö) ja mikäli taas kyse on tarkkaamattomuudesta, tulee kyseeseen F98.8 (muu määritetty tavallisesti lapsuus- tai nuoruusiässä alkava toiminto- tai tunnehäiriö). (Käypä hoito 2019).

3.4.1 Aktiivisuus ja tarkkaavuushäiriöoireinen lapsi varhaiskasvatuksessa

Tarkkaavuushäiriöisen lapsen tai ADHD- diagnosoidun lapsen vaarana on joutua leimatuksi ja hänen kielteisten ominaisuksiensa ja piirteidensä korostumiseen varhaiskasvatuksessa. Jos lapsi kohdataan pääasiassa hänen erityispiirteineen, eikä lapsena, on olemassa uhka, että lapsi joutuu ryhmän ulkopuoliseksi sekä vältellyksi. Ammattilaisten käyttämässä pedagogisessa arkipuheessakin lapset määritellään usein tavallisiin lapsiin sekä tukea tarvitseviin, erityislapsiin. Jos lapsi kohdataan hänen virheidensä kautta, lapselle voi jäädä käsitys, että hän ei pysty vaikuttamaan omaan käytökseensä. (Määttä & Rantala 2010, 39-44.)

Ojalan (2020) mukaan, vertaisryhmässä erityisesti vetäytyvät ja aggressiivisesti käyttäytyvät lapset voivat tulla torjutuksi. Aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireinen lapsi voi saada rajujaikin tunteenpurkauksia tai käyttäytyä impulsiivisesti ja tällöin vahingoittaa toista. Lapsi voi myös jumittua ja olla omissa mietteissään ja olla näin ollen vetäytyvä. Ojalan mukaan taas torjutuksi tuleminen lisää vetäytymistä ja aggressiivista käyttäytymistä, sekä lisää syrjäytymisen riskiä. Torjutuksia tulemisen riskitekijöinä ovat kehittymättömät sosiaaliset taidot, heikko itsearvostus, kielteiset käsitykset ja odotukset omasta itsestään, muiden kielteiset havainnot sekä myönteisen vuorovaikutuksen vähäinen määrä. (Ojala 2020, 90.)

Lasten ajatukset harhailevat luonnostaankin herkemmin, kuin aikuisilla. Heillä katoaa yhteys helpommin meneillä olevaan tekemiseen tai asiaan. Aikuisen tehtävänä on palauttaa se yhteys erilaisilla keinoilla ja houkuttelemalla lasta takaisin asian äärelle. Lapselle tarkkaavuus on tuntematon käsite. Lapsi ei ymmärrä, mitä aikuinen sanoo, jos aikuinen kehottaa häntä olemaan tarkkaavainen, ennen kuin aikuinen on opettanut käsitteen merkityksen hänelle. Tarkkaavuutta voi opettaa lapselle erilaisten aistien avulla: keskitytään siihen, mitä kuuluu, näkyy, tai miltä tuoksuu. Kehontuntemusten tietoinen ajattelu vahvistaa etuotsalohkon toimintaa, ja parantaa itesäätelyä, tarkkaavuutta ja ajattelua. Aikuisen opettaessa lapselle näitä taitoja turvallisessa ympäristössä, myös tunteiden säätely ja impulssit tasaantuvat. (Sajaniemi, Nislin, Suhonen, Mäkelä 2019, 162-163.)

Varhaiskasvatuksessa oppimisympäristöstä on hyvä karsia pois mahdollisia häiriötekijöitä, jotta keskittyminen olisi lapselle helpompaa. Tämän lisäksi lapsia voidaan auttaa hahmottamaan ja jäsentämään ympäristöään ja toimintoja kuvien avulla. Toiminnot voivat koskea päiväjärjestystä tai arjen tilanteita, kuten wc-käyntejä, siirtymätilanteita, ruokailua ja päivälepoa. Kuvia sekä tukiviittomia käytetään oman toiminnan ohjauksen sujuvuuteen sekä muistin tukemisena. Pienryhmätoiminta ja pienissä ryhmissä toimiminen on tärkeää. Struktuuri luo lapselle turvallisuuden tunnetta ja pysyvyyttä. Sen avulla on helpompi ennakoida asioita. Struktuurilla tarkoitetaan samoja, toistuvia rutiineja, selkeitä tilajärjestelyitä, kokoonpanoja ja päivien ja viikkojen rakenteita. (Koivula, Siippainen & Eerola-Pennanen 2017, 155-156, Savolan 2003, mukaan).

Toiminnan vaikeustaso tulee suunnitella ja huomioida sopivaksi aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireiselle lapselle. Toimintaa tulee tukea lapselle sopivin ja tarkoituksenmukaisin keinoin. Lapsen tulee saada aina kannustavaa palautetta toiminnastaan. On annettava tilaa lapsen omille aloitteille ja tukea samalla hänen itseohjautuvuuttaan, osallisuuttaan ja vaikuttamisen mahdollisuuksia ryhmässä. Toiminnassa tulee välttää ennen kaikkea sitä, että vaikeuksien vuoksi aikuinen tekee lapsen puolesta asioita tai, että lapsi jää vaille toimintaa siitä syystä, että aikuinen uskoo, ettei lapsi pysty siihen tai pelkää ettei itse hallitse tilannetta. (Koivula, Siippainen, Eerola-Pennanen, 2017, 156, Franklin & Slopper 2009 & Pekki & Tamminen 2002, mukaan.)

Erityistä huomiota kiinnitetään siihen, miten puhutaan lapsesta lapselle ja lapsen kuullen. Pienet ja puolihuolimattomat kommentit voivat tehdä isoa vahinkoa lapsen kuvaan itsestään ja hänen ajatteluunsa omista kyvyistään. Hyvän huomaaminen on usein vaikeaa juuri silloin, kun lapsen käytös on haastavaa. Kannattaa muistaa ajatella, että kaikki kohtaamiset lapsen kanssa ovat merkityksellisiä. Pienet sanat voivat käynnistää lapsessa positiivisen latauksen. Sanojen lisäksi kasvattajan hymy, lämpimät ja arvostavat eleet ovat ensiarvoisen tärkeitä. (Vuorinen & Uusitalo-Malmivaara 2017, 26.)

Sen sijaan, että kieltäisi kaiken aikaa lasta liikehtimästä, tai kehottaisi olemaan paikoillaan, voisi antaa mahdollisuuden liikkua. Kasvattaja huolehtii siitä, että lapsi saa liikkua riittävästi, eikä hän joudu istumaan paikallaan kohtuuttomia aikoja. Kasvattaja järjestää myös sopivan tilan liikkumiseen. Aikuinen on kuitenkin se, joka asettaa säännöt. Liikkumisen mahdollistaminen ei tarkoita suinkaan sitä, että saa aina juosta ja hyppiä silloin, kuin haluaa. (Webster-Stratton 2011, 50.)

Aina olisi syytä pureutua tilanteisiin ja asioihin, jotka aiheuttavat ongelmia; mistä ongelmat syntyvät ja mitä niistä seuraa. Ympäristöllä on suuri merkitys onnistumisiin ja epäonnistumisiin. Lapsen vireystila sekä tilanteen selkeys voivat vaikuttaa oleellisesti vaikuttaa lapsen taitoihin kulloisellakin hetkellä. Jäsennellyt toiminnot, selkeät tavoitteet ja käyttäytymissäännöt tukevat lasta toiminnassa. ADHD-oireinen lapsi tarvitsee enemmän aikaa ja toistoa uusien asioiden oppimiseen. (ADHD-liitto.)

Lapsen oppimista tukee aina välitön positiivinen palaute ja kannustaminen. Motivoivina keinoina voi käyttää erilaisia pieniä palkkioita, kuten tarroja, leimoja, tai helmiä. Helmiä voi kerätä ja sopia yhteisen tavoitteen. Vaikkapa kymmenestä helmestä voi toteutua jokin kiva toiminta. Puhetta tukevat menetelmät, kuten kuvien käyttö ja piirtäminen ovat toimivia tukimuotoja auttamaan lasta hahmottamaan asioita. Lapselle voi piirtää tapahtumaketjua esimerkiksi tikku-ukoilla. Tällöin lapsi seuraa aikuisen piirtämistä, mikä edesauttaa lapsen helpompaa keskittymistä sen sijaan, että keskittyisi aikuisen sanalliseen kerrontaan. (ADHD-liitto.)

Kasvattajan tulee olla aidosti kiinnostunut lapsesta. Tämän lisäksi lapselle tulisi viestittää, että tärkeimpänä järjestyksessä on aina lapsi itse, ja sen jälkeen vasta hänen suorituksensa. Lapsen yksilöllinen huomioiminen ei tarkoita sitä, että lapsilla olisi erilaiset säännöt. Jokaiselle varmistetaan yksilöllisellä huomioimisella onnistumisen kokemuksia ja se saattaa joskus vaatia erilaista suhtautumista lapsiin. Lasten tarpeet ovat erilaisia. (Keltinkangas-Järvinen 2018, 213-216.)

Vaikka asiat olisivat arjessa toimivia, se ei tarkoita sitä, että ne olisivat aina hyviä. Pelolla ja rangaistuksiin johtavilla kasvattamisella lapsi oppii välttämään toimintoja, jotka katkaisevat hänen yhteytensä kasvattajaan. Autoritäärinen kasvatustyyli on lyhytnäköistä. Jos lapsi kokee pelkoa, oppiminen on miltei mahdotonta. Toisena yhteydenkadottajana on häpeä. Lapsi ei usko voivansa käyttäytyä hyvin, jos aikuinen hänelle jatkuvasti muistuttaa siitä, kuinka huono hän on ollut. Lapsi tuijottaa tyhjyyteen ja aikuinen ihmettelee, miksei lapsi kuuntele. Tärkeämpää on opettaa lapselle vaihtoehtoisia toimintatapoja ja panostaa vuorovaikutukseen lapsen kanssa. Tottelemisen sijaan lapsi olisi hyvä opettaa ajattelemaan. Älä anna käskyjä tai valmiita vastauksia joka kerta. Anna lapsen itse miettiä, mitä hänen tulisi tehdä. (Trogen 2020, 11-16.)

Ennakoiminen voi tuntua kasvattajien mielestä työläältä, kun kaikki tilanteet on mietittävä etukäteen ja se vie aikaa. Ennakoimmehan kuitenkin perushoidollisia asioita arjessa jatkuvasti. Esimerkiksi sen, että ulkona on kylmä ja lapsen tulee pukeutua lämpimästi. Turvallisuusasioista puhumattakaan. Ennakointi tulisi ulottua myös sisältä tapahtuviin taitoihin. Ennakoida tulisi myös tunnetiloja, miten ne vaikuttavat toimintaan. Jos oppimisympäristö suunnitellaan virikkeettömämmäksi, vähentää se kuormittavuutta ja näin ollen häiriökäyttäytymistä. On tavallista, että pysähdytään miettimään ratkaisua vasta kun konfliktitilanne on päällä. Silloin myös kasvattajan sekä lapsen voimavarat tilanteen selvittämiseksi ovat vähäiset, eikä tilanne johda oppimiseen. (Trogen 2020, 75-78.)

Levottomuutta voi ehkäistä ennakoimalla arjessa tilan rauhalliseksi, lapsiryhmän toimintaan riittävän pieneksi, ja toiminta on lapsille ennakkoon tiedossa mahdollisimman tarkasti. Tunnetaitojen opettelu lisää itsesäätelytaitoja ja vahvistaa vertaissuhteiden kehittymistä. Jos ryhmään tulee uusi lapsi, ennakointia on miettiä etukäteen, miten lapsi sopeutuisi ryhmään mahdollisimman hyvin ja toimintasuunnitelma sille, jos hän ei sopeudu tai saa ystäviä. Ryhmän säännöt käsitellään lasten kanssa ryhmässä yhteisesti. (Trogen 2020, 75-78.)

Siirtymätilanteisiin on hyvä kiinnittää huomiota, sillä ne toistuvat arjessa usein ja ne tapaavat olemaan ADHD-oireiselle lapselle haastavia. Rutiinit olisi hyvä pysyä samanlaisina ja mahdollisimman vähän muuttuvina. Siirtymistä tulisi tehdä kiireettömiä ja varata niihin riittävästi aikaa. Tällä tavalla lapsen stressitaso ei nouse suureksi, eikä hän tällöin kuormitu niistä liiaksi. Siirtymissä, aivan kuin kaikessa muussakin toiminnassa auttaa strukturointi, joka jäsentää lapselle aikaa ja paikkaa. Struktuurissa pyritään jäsentämään lapselle asioiden tapahtumajärjestystä ja se voi tapahtua visuaalisesti kuvitettuna. (Oksanen & Sollasvaara 2019, 72- 73.)

Perustoimintojen tai taitojen opetteleminen vie usein aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireiselta lapselta pidempään, kuin tavallisesti. Tähän vaikuttavat esimerkiksi pulmat oman toiminnanohjaamisessa, kehon hahmotuksessa, aistitoiminnoissa ja motoriikassa. Keskittymisen vaikeudet ja oman toiminnanohjauksen vaikeudet ovat yleensä yhteydessä toisiinsa. (Koivunen & Lehtinen 2016, 192). Taitojen opettelussa tukena olevan aikuisen tulisi olla johdonmukainen, positiivisesti kannustava, huomioida epäonnistumiset osana prosessia ja tehdä harjoittelusta mielekästä. Kasvattaja käyttää lempeää ja selkeää viestintää ja apuna on tarvittaessa apuvälineinä kuvatuki ja fyysinen ohjaaminen, esimerkiksi kädestä pitäminen ja ohjaaminen. Toiminta kannattaa jakaa lyhyisiin vaiheisiin ja antaa ohjeet yksi kerrallaan. Välitavoitteiden kautta lapsi saa myös onnistumisen kokemuksia, eikä hänen tarvitse onnistua koko prosessissa. (Oksanen & Sollasvaara 2019, 116.)

Kaiken tekemisen ei tarvitse perustua suoranaisesti jonkin taidon tavoitteluun tai olla akateemisesti pätevää toimintaa. On tärkeää antaa lapselle merkityksellisyyden kokemuksia, josta kasvaa myös sisäinen motivaatio kaikkien asioiden oppimiseen. Riittää, että lapsi kokee tekemisen mukavaksi ja hän saa siitä iloa. Vielä parempi on, jos iloa tuottava tekeminen sisältää yhteyden toiseen ihmiseen. Jos lapsi ei itse keksi mielekkäitä asioita tai mielenkiinnon kohteita, kasvattaja ja lapsi miettivät niitä yhdessä. (Kärkkäinen 2019, 128-129.)

Välittämistä ei tarvitse aina näyttää lapselle sanoin. Viestinnästä noin 80% on nonverbaalista viestintää. Välittäminen voi näkyä syliin ottamisella, koskettamisella tai leikkiin ryhtymisellä. Välittämisen teot toimivat lapsen itsearvostuksen rakennusaineina. Hyväksyntää ja kannustusta lapselle voi osittaa myös näyttämällä peukkua tai antamalla ylävitosia. Myös halaaminen on hyvä keino, jos lapsi hyväksyy fyysisen läheisyyden. Aktiivisuus ja rohkeus ovat piirteitä, jotka näkyvät vahvuuksina, jos ne kanavoidaan oikein. Musiikkia, taidetta, tai urheilua on syytä kokeilla aktiivisen lapsen kanssa ja hän saa niistä useimmiten onnistumisen kokemuksia. (Viljamaa 2009, 170-172.)

3.4.2 Huoltajien näkökulma

Aihetta laaja-alaisen tarkastelun jälkeen huomattiin, että opinnäytetyön alkuperäisestä sisällysluettelosta tuntui puuttuvan jotakin oleellista; huoltajien näkemys ja kokemukset lapsen tukemisesta varhaiskasvatuksessa. Tässä hyödynnettiin Facebookin suljettua ADHD-lasten vanhemmat-ryhmää. Ryhmä toimii pääosin vertaistukiryhmänä ja ajatusten ja kokemusten vaihtopaikkana. Ryhmään tehtiin kysely, jossa vanhemmat saivat kertoa kokemuksiaan. Kysymys oli avoin: ”Miten toivoisit, että lastasi tuettaisi päiväkodissa? Tai miten olisi tuettu?” Vastajat olivat eri puolelta Suomea. Osalla oli lapsi tällä hetkellä varhaiskasvatuksessa ja osalla oli ollut aiemmin. Kaikkien vastaajien lapsilla oli aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireita nyt sekä varhaiskasvatusaikanaan. Vastaukset ovat tässä työssä anonyyminä.

”Ettei lapsi olisi ollut aina se paha ja tottelematon. Lapsi olisi tarvinnut enemmän ennakkointia tilanteissa.”

”Lapselle lyhyet, selkeät ohjeet ja jos ei heti ymmärrä, tai jos kestää esim. pukeminen, niin ei heti suututa. Kun lapsella menee kuppi nurin, ei poisteta heti tilanteesta ilman että kysytty miksi, ja kuunnellaan selitys. Käytäisi sen jälkeen läpi yhdessä, miten jatkossa toimitaan.”

”Toivoisin, että heillä olisi ollut käsitys, mitä ADHD tarkoittaa. Lapsi ei ole tahallaan hankala. He olisivat ymmärtäneet, mitä tarkoittaa kuormittuminen ja miten lapsi sitä purkaa.”

”Enemmän ymmärrystä, siitä miten lapsi itsensä ja ympäristönsä kokee ja millaisia haasteet ovat.”

”Lapsen haasteiden ymmärtäminen ja ennakointi, ei tehdä numeroa niistä. Jos lapsi on aistiherkkä, niin annetaan kulkea, vaikka paita väärinpäin. Vanhempien kanssa kommunikointi on tärkeää. Jos kuormitetaan lasta ja vanhempia jatkuvalla negatiivisella palautteella, niin se musertaa niin lapsen kuin vanhemmatkin.”

”Kunnallinen päiväkotituki lastani hyvin. (Vantaan kaupunki). Lapsella oli avustaja ja hän oli pienryhmässä.”

”Että lapsen käytöksen takana olevat juurisyöt ymmärrettäisiin ja aikuisten kantavana ajatuksena olisi auttaa lasta kaikissa tilanteissa. Sensitiivinen vuorovaikutustapa.”

”Minusta tuntuu, ettei monessa päiväkodissa ole tietoa ADHD:sta.”

”Toivon, että lapset huomioidaan yksilöllisesti mahdollisimman paljon, eikä yritetä väkisin laittaa samaan muottiin muiden kanssa. Sääntöjä on venytettävä ja huomioitava, mitkä tavat toimivat heillä.”

Vastauksissa toistui usein hyvien asioiden huomaaminen ja positiivisen palautteen antaminen niin lapselle, kuin lapsen kuullen vanhemmalle. Vanhemmat kokivat, että henkilökunnalla ei ollut riittävästi tietoa aktiivisuuden ja tarkkaavuuden oireista ja haasteista. Vanhemmat kokivat myös, että heidän lastansa pidettiin hankalana, mikä näkyi henkilökunnan käytöksessä sekä sanallisessa ja sanattomassa viestinnässä. Muutamassa vastauksessa kerrottiin, että päiväkodissa on ollut yksi työntekijä, joka on tuntunut huomaavan lapsessa hyvän ja kohdannut hänet lämpimästi. Positiivisina kokemuksina mainittiin riittävät tukitoimet, tutkimuksiin ohjaaminen ja huolen puheeksi ottaminen, selkeiden ohjeiden antaminen lapselle, lapsen tunnetiloihin vastaaminen ja myönteinen vuorovaikutustapa. Rangaistusten sijaan toivottiin ennakoitua ja positiivista palautetta. Vanhemmat kokivat koko perheensä hyvinvoinnin kasvaneen, kun lapsella on ollut tunne siitä, että hän on pidetty päiväkodissa.

3.4.3 Henkilöstön näkökulma

Opinnäytetyötä ja opinnäytetyön liitteenä olevaa opasta varten haastateltiin kokeneita varhaiskasvatuksen ammattilaisia. Kaikilla heillä on takanaan jo yli kahdenkymmenen vuoden työura varhaiskasvatuksessa. Haastateltavina oli kaksi varhaiskasvatuksen opettajaa, yksi varhaiskasvatuksen erityisopettaja, sekä varhaiskasvatuksen lastenhoitaja. Kaikilla haastateltavilla on runsaasti kokemusta kehityksen ja oppimisen tuen tarpeesta olevista lapsista sekä aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisista lapsista.

Yhteistyökumppanina opinnäytetyön toteutuksessa oli vantaalainen päiväkotitoiminta. Päiväkodissa on paljon eri kieli- ja kulttuuritaustaisia lapsia, sekä kehityksen ja oppimisen tuen tarpeita. Päiväkodissa on viisi lapsiryhmää; alle 3-vuotiaiden lasten ryhmä, kaksi 3-5 -vuotiaiden ryhmää, integroitu ryhmä, sekä esiopetusryhmä. Henkilökunnalla on paljon osaamista s2- opetuksesta sekä kehityksen ja oppimisen tuen tarpeista. Moninaisuus koetaan rikkautena. Tärkeänä pidetään sitä, että päiväkodista rakentuu lapsille turvallinen ja tuttu yhteisö. Päiväkotitoiminta on mukana Positiivinen diskriminaatio- hankkeessa. Hankkeella edistetään tasa-arvoisen oppimisen edellytyksiä ja sen rahoituksella on palkattu resurssityöntekijöitä: taidepedagogeja, resursierityisopettajia, sekä lapsi- ja perheohjaajia. Vantaan kaupungin arvot ovat yhteisöllisyys, rohkeus, avoimuus ja vastuullisuus. (Vantaan kaupunki 2020).

Opinnäytetyön sekä oppaan valmistumisen jälkeen pyydettiin palautetta yhteistyökumppanipäiväkodilta. Henkilöstö koki erityisesti konkreettiset esimerkit tarpeellisiksi ja helposti toteutettaviksi. Aihe koettiin erittäin ajankohtaiseksi ja sen koettiin vastaavan tämän päivän tarpeisiin varhaiskasvatuksen kehityksen ja oppimisen tuen näkökulmasta. Päiväkodin johtaja oli tyytyväinen lopputulokseen ja pyysi saada lähettää valmiin työn ja oppaan Vantaan varhaiskasvatuksen kehittämispäällikölle ja edelleen jakoon hyödynnettäväksi. Johtaja kommentoi myös, että työ on sisällöltään sellainen, että se on hyödyllinen kaikkien lasten kanssa toimimisessa, ei vain pelkästään aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisten. Johtajan mukaan kaikkien päiväkodissa työskentelevien tulisi lukea opas.

4 Opinnäytetyöprosessi

Opinnäytetyön aihe alkoi muodostumaan jo varhain opintojen alussa. Aktiivisuuden- ja tarkkaavuuden häiriöt olivat kiinnostaneet jo pidemmän aikaa ja koska osalla tekijöistä oli oma-kohtaista kokemusta aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöstä joko oman elämän tai lapsen kautta, niin aihepiiri oli kiinnostava. Aihe on myös viime vuosina noussut enenevässä määrin puheenaiheeksi. Prosessin alussa mietitytti, onko ADHD oireet lisääntyneet, vai onko niitä tunnistettu vain paremmin ja sitä kautta nostettu esiin.

Opintojen alkuvaiheessa työharjoittelussa päiväkodissa tarkkaavuuden ja aktiivisuuden problematiikka oli havaittavissa lasten parissa. Lisäksi osa opinnäytetyön tekijöistä myös työskentelee päiväkodissa, jolloin tästä seikasta on havaintoja jo pidemmältä ajalta. Monesti tuntuu, että kaikki keinot ovat käytetty haastavasti käyttäytyvien lasten kohdalla. Voisiko kuitenkin vielä löytyä jokin tapa, jolla lapsen voisi kohdata ja löytää väylä saada viesti perille niin, että lapsi kokisi tullessa huomioituksi, kuulluksi ja ymmärretyksi, vaikkei lapsi sanallisesti osaisi vielä ilmaista itseään? Näiden havaintojen ja pohdintojen pohjalta alkoi hahmottua opinnäytetyön aihe ja myöskin millainen siitä voisi muodostua. Oppaalle oli selkeästi tilausta ja tarvetta.

4.1 Kehittämistyön tarve

Opinnäytetyö on toiminnallinen. Toiminnallisen opinnäytetyön tarkoitus on tuottaa käytännön työhön liittyvää ohjeistusta tai opastamista. Se voi olla opas tai muu ohjemateriaali. (Vilka & Airaksinen 2003, 9.) Toiminnallisuus tarkoittaa tässä työssä varhaiskasvatuksen henkilöstön haastatteluja, joilla on kartoitettu kokemuksia ja osaamis- ja tietotarvetta. Yhteistyökumppanina toimii Vantaan kaupungin päiväkotit. Onnistuneen opinnäytetyön kriteereinä pidetään käytettävyyttä kohderyhmälle sen käyttöympäristössä, sisällöllistä sopivuutta työn kohderyhmälle, työn houkuttelevuutta ja informatiivisuutta, sekä selkeyttä ja johdonmukaisuutta. (Vilka & Airaksinen 2003, 53.) Tällä työllä on pyritty vastaamaan kaikkiin näihin kriteereihin ja ne on huomioitu työn kokonaisuudessa ja siinä, miten lopputulos palvelee käyttäjäryhmää.

Kelan julkaisemasta tutkimuksesta ilmenee, että ADHD:n lääkehoito on yleistynyt Suomessa 6-17-vuotiailla lapsilla ja nuorilla. Tutkimusaineisto on kerätty vuosina 2008-2018 ja siinä on käytetty rekisteritietoja Kela-korvatuista ADHD-lääkkeistä. (metyylifenidaatti, atomoksetiini, lisdeksamfetamiini ja deksamfetamiini). 11 928 lasta (6-12v) ja 8 239 nuorta (13-17v) käyttivät lääkehoitoa vuonna 2018. Pojilla käytetään lääkehoitoa useammin kuin tytöillä. Pojilla lääkehoidon esiintyvyys on samoissa luvuissa kuin ADHD- oireilun yleisyys pojilla. Arvioiden mukaan merkittävää aktiivisuuden ja tarkkaavuuden oireilua esiintyy noin viidellä prosentilla lapsista. Käypä hoito -suositusten mukaan lääkehoito on tärkeässä roolissa hoitokokonaisuutta suunniteltaessa. (Kela 2020; Käypä hoito 2019).

Tutkimustuloksia tarkastellessa voi tehdä päätelmän, että aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireilu on lisääntynyt ja lapset tarvitsevat heidän kanssaan työskenteleviltä kasvattajilta ja hoi-vaajilta paljon tietämystä ja osaamista. Tutkimuksessa ei käsitelty varhaiskasvatusikäisiä lapsia, mutta ADHD:n diagnostiikassa edellytetään, että oireilu on jatkunut pidemmän aikaa yhtäjaksoisesti ja useassa eri ympäristössä. (Käypä hoito 2019).

4.2 Oppaaseen tulevan materiaalin haku ja valinta

Oppaan materiaali on valittu varhaiskasvatuksen opettajien haastattelujen pohjalta ja niitä hyödyntäen. Lähteitä etsiessä on käytetty hakusanoina sanoja ADHD, leikki, varhaiskasvatus, ruokakasvatus, pedagoginen toiminta, toiminnanohjaus. Materiaalin haussa keskityttiin erityisesti käytännönläheiseen tietoon, jota voi soveltaa arjessa. Varhaiskasvatuksen kokeneiden ammattilaisten arvokasta tietotaitoa haluttiin hyödyntää oppaan laatimisessa mahdollisimman paljon, ja sitä tukee monipuolinen teoretieto, jota on haettu erilaisista verkkojulkaisuista sekä kirjallisuudesta.

4.3 Oppaan laatiminen

Oppaasta haluttiin mahdollisimman selkeän ja visuaaliselta ilmeeltään helppolukuisen. Oppaan tulisi olla myös houkutteleva lukijalleen. Varhaiskasvatuksen eri arjen tilanteita jaoteltiin omiksi kappaleiksi. Arjen tilanteita olivat leikki, ohjatut toimintatuokiot, siirtymätilanteet, ruokailu, lepoaika, sekä tulo- ja lähtötilanteet. Oppaaseen laitettiin vinkkejä kasvattajille jokaiseen tilanteeseen. Vinkit ovat tarkoitettu vastaamaan erityisesti aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisen lapsen tarpeisiin ja tukemaan heitä varhaiskasvatuksen toimintaympäristössä ja arjessa. Vinkit ovat tarkoitettu käytettäväksi jokapäiväisessä arjessa ja jokaiselle ammattiryhmälle ja lasten kanssa toimiville ja työskenteleville.

4.4 Oppaan käyttöönotto ja arviointi

Tämän opinnäytetyön myötä tuotettu opas tullaan jakamaan yhteistyöpäiväkotiin toimineeseen päiväkotiin, sekä edelleen muihin vantaalaisiin päiväkoteihin. Oppaan sekä itse opinnäytetyön toivotaan tuottavan ammatillista keskustelua työyhteisöissä, sekä vinkkien kantautuvan käyttöön varhaiskasvatuksen ammattilaisten arjessa lapsiryhmissä. Palautetta pyydettiin henkilöstöltä sekä yhteistyöpäiväkodin johtajalta sen käytettävyydestä ja hyödyllisyydestä.

Valmiista oppaasta rakentui toivotunlainen lopputulos, joka palvelee varhaiskasvatuksen henkilöstöä arjen tilanteissa. Ammatillaiset arvioivat, että opas on helppolukuinen ja selkeä. Vinkit ovat helposti ymmärrettävissä ja toteutettavissa. Teoriaosuudet täydentävät vinkkiloja ja lisäävät ymmärrystä konkretian rinnalla. Opas jätetään yhteistyökumppanipäiväkodille jokaisen luettavaksi ja arjen työkaluksi. Opas lähetetään päiväkodin johtajan kautta Vantaan varhaiskasvatuksen kehittämispäällikölle ja sitä oppaan on tarkoitus levittää laajemmin ympäri Vantaan päiväkoteja ja tavoittaa suurempi määrä ammattilaisia. Opas tulee olemaan osa varhaiskasvatuksen kehittämistä Vantaalla.

5 Pohdinta

Seuraavassa kappaleessa käsitellään kokonaisuutena ammatillista kasvua opinnäytetyön prosessin aikana ja käsitellään jatkotutkimusaiheita aiheeseen liittyen. Luotettavuudessa ja eettisissä kysymyksissä tarkastellaan tiedon luotettavuutta tietoperustan valossa. Ammattietikka on oleellinen osa sosiaalialan työtä ja se nivoutuu yhteen kaikkeen toimintaan. Viimeisessä loppupuheenvuorossa on opinnäytetyön näkökulma perusteltuna, miksi se on valittu ja pohdintaa lukijaa varten, korostamaan aiheen tärkeyttä tämän päivän tarpeita ajatellen. Teoreettisen tiedon lisäksi tällä työllä on pyritty vaikuttamaan myönteisesti myös ammattilaisten asenteisiin ja arvoihin.

5.1 Ammatillinen kasvu

Sosionomikoulutus on painottunut omien kokemusten mukaan vahvasti kohtaamiseen, yksilön tukemiseen yhteisön jäsenenä, sekä osallisuuden vahvistamiseen. Näistä ammatillisista arvoista ja näkökulmista on ollut erityisen paljon hyötyä tämän opinnäytetyön tekemisessä. On merkittävää tärkeää asiakastyössä lähteä siitä tulokulmasta, että vaikka asiakkaalla on elämässään haasteita, ne voidaan nähdä vahvuuksina ja voimavaroina (Talentia 2017, 18). Varhaiskasvatuksen opettajan työssä, niin kuin myös sosiaalialalla yleensäkin, tarvitaan jatkuvaa kehittymistä. Tämän opinnäytetyön myötä tiedonhankintataidot ovat edistyneet.

Opinnäytetyön työstäminen oli aikaa vievää, mutta aiheen laaja-alainen tutkiminen toi omaan ammatilliseen näkökulmaan kykyä hahmottamaan suuria kokonaisuuksia. Asioihin tai ongelmiin ei ole nopeita ja yksiselitteisiä ratkaisuja, vaan työskentely on jatkuvaa oppimista. Jokainen lapsi ja asiakas on yksilö, jonka kanssa tulisi opetella aina toimimaan uudelleen, vaikka tieto ja kokemus toisivatkin työskentelylle jo osaamisen vahvaa pohjaa.

5.2 Jatkotutkimusaiheita

ADHD:sta ja tarkkaavuuden haasteista on tehty paljon tutkimuksia: opinnäytetöitä, kandidoita, pro graduja sekä väitöskirjoja. Aikaisempia tutkimuksia tarkasteltaessa havaittiin, että vaikka neurologisena häiriönä ja toiminnallisena haasteena aihetta on tutkittu paljonkin, tutkimuksia kohdentuen varhaiskasvatukseen on aika vähän. Tämä vahvisti käsitystä siitä, että tämän opinnäytetyön kaltaiselle työlle on tarvetta ja aiheen käsittely on tarpeellista.

Aikaisempia tutkimuksia haettaessa löytyi Itä-Suomen yliopiston kasvatustieteen ja opettajan-koulutuksen osastolta vuonna 2018 julkaistu pro gradu -tutkielma, joka käsittelee luokanopettajien keinoja tukea ADHD-diagnosoitujen oppilaiden oppimista ja kasvua alakoulussa. Tutkielman tarkoitus ei ollut tuottaa opasta tai keinoja opettajille, vaan tutkia, millä keinoin opettajat voisivat tukea oppilaita, joilla on haasteita tarkkaavuudessa. (Paakkunainen & Onninen 2018.)

Helsingin yliopistossa, Käyttäytymistieteellisessä tiedekunnassa puolestaan on julkaistu vuonna 2016 väitöskirja, joka käsittelee opetus-, sosiaali- ja terveystoimen tukimuotoja ja niiden koettuja vaikutuksia sekä kuvaa ADHD-oireisten henkilöiden elämäntilanteita. Väitöskirjan tarkoituksena oli tutkia, miten kyseiset tukimuodot tukevat ADHD-lapsen ja hänen perheensä hyvinvointia ja toteutuvatko lakisääteiset tukimuodot. (Sandberg 2016.)

Edellä mainittujen lisäksi Oulun yliopistossa Kemi (2018) on tehnyt kandidaatin työnsä ADHD-oireisen lapsen oppimisen ja koulunkäynnin tukemisesta alkuopetuksessa. Tässä kirjallisuuskatsauksessa on keskitytty keinoihin, joilla opettaja voi tukea oppilaita, joilla on aktiivisuuden ja tarkkaavuuden oireita. Tämän lisäksi Kemi on julkaissut pro gradu -työnsä tänä vuonna (2020), jossa hän käsittelee luokanopettajien käsityksiä alakouluikäisten ADHD-diagnosoitujen oppilaiden oppimisen ja koulunkäynnintukemisesta. (Kemi 2018, 2020)

Tiina Oikarinen Diak -ammattikorkeakoulusta on tehnyt opinnäytetyön (2019) aiheella ”Haastavasti käyttäytyvä lapsi varhaiskasvatuksessa. Opas ADHD-lapsen motivointiin ja tunnekasvatukseen Lehtimäen päiväkodille.” Tämä opinnäytetyö on aiheen rajauksena lähimpänä tämän opinnäytetyön aihetta. Oikarisen oppaan tarkoituksena on ollut tuottaa keinoja jokapäiväiseen arkeen varhaiskasvatuksessa. Hänen työssään keinoina on käytetty motivointia ja tunnekasvatusta. (Oikarinen 2019)

5.3 Luotettavuus ja eettiset kysymykset

Opinnäytetyöprosessin alusta alkaen lähteiden kanssa oltiin kriittisiä. Uusinta ja viimeisintä julkaistua tutkimuskirjallisuutta sekä -tietoa pyrittiin hyödyntämään runsaasti. Lähteinä käytettiin monipuolisesti niin painettuja kuin sähköisiäkin lähteitä, minkä etuna on viimeisin tutkimustieto. Näin itse opinnäytetyö kuin opaskin sisältävät ajankohtaista tietoa. Eri lähteistä saatua tietoa verrattiin keskenään ja tarkasteltiin, täydentävätkö ne toisiaan.

Lähteinä käytettiin haastattelujen muodossa myös varhaiskasvatuksen ammattilaisia laajalla sektorilla aina lastenhoitajasta varhaiskasvatuksen erityisopettajiin. Näin kentältä saadaan suoraan ja monipuolisesti tietoa eri sektoreilta liittyen erityisen tuen tarpeessa olevien lasten käytöksestä ja kohtaamisesta.

Eettiset toimintatavat ovat oleellinen osa ammattietiikkaa ja sosiaalialalla ihmisten parissa työskenneltäessä kaiken perusta. Ihmisarvo, ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus ovat keskeiset arvot, johon koko sosiaalialan työ perustuu. (Talentia 2017, 6). Tätä opinnäyte-työtä ja opasta tehtiin työn pohjaksi ja avuksi varhaiskasvatukseen, jossa kohdataan koko ajan lapsia, joilla on suuriakin haasteita arkipäivän elämässä. Siksi on tärkeää, että tieto on luotettavaa ja kestää eettisen tarkastelun.

5.4 Lopuksi

Sulje silmäsi. Kuvittele itsesi isoon lapsiryhmään. Ympärilläsi on iloisia lapsia, jotka nauravat. Joku lapsista itkee. Kaikki eivät kenties puhuu samaa kieltä kanssasi. On aamu, ja ihmisiä tulee ja menee. Ihmiset kulkevat käytävällä ja näet heidät avonaisesta ovesta. Lapset ja aikuiset. Kuulet, kuinka ulkona sataa. Sade ropisee kattoon ja hakkaa päiväkodin pihalla olevaan liukumäkeen. Istut tuoliin, joka tuntuu kylmältä. Kukaan ei ole istunut siinä vielä tänään. Sinua lähestyy aikuinen hahmo, joka antaa useita kehotuksia ja ohjeita. Sinun on vaikea ymmärtää, mitä hän sanoo tai tahtoo sinun tekevän. Katselet samaan aikaan ulos ikkunasta saateiselle pihalle, kuuntelet iloisia lapsia ja heidän naurunsa sekoittuu itkuun, jonka kuulet toisaalta. Aikuisen ääni, joka pyytää sinua siirtymään tuolilta, alkaa vaihtumaan hermostuneeksi ja vaativaksi. Kiemurtelet tuolissasi ja vedät hupun päähäsi. Sinusta tuntuu sekavalta, aivan kuin katselisit useaa eri tv-ruutua, etkä tietäisi mitä niistä seurata. Avonainen ovi houkuttelee sinua käytävälle katselemaan, keitä siellä kulkee. Päätät siirtyä tuolilta pöydän alle. Tällä kertaa sinua katsoo aikuinen, joka hymyilee lämpimästi ja ojentaa kätensä. Hän on kanssasi lattialla ja katsoo suoraan silmiisi: ”Mennään yhdessä aamupiiriin.”

On tärkeää asettua lapsen näkökulmaan ja kokemusmaailmaan. Miltä sinusta tuntuisi, jos sinun olisi vaikea keskittyä, impulssit ohjaisivat toimintaasi, sinun olisi vaikea pysyä paikallasi ja joutuisit vielä kantamaan huolta siitä, että saat toiminnastasi toruvaa palautetta? Sano mattakin selvää, että ei luultavasti kenestäkään tuntuisi mukavalta. Ilman tietoa syistä käyttäytymisen takana, on lapsen kokemukseen vaikeaa, miltei mahdotonta samaistua. Aikuinen voi tehdä tietoisien valinnan siitä, onko lapsi erityisine piirteineen erityisen hankala vai erityisen ainutlaatuinen. Ei ole olemassa yksiselitteistä opasta siihen, joka ratkaisee kaikki ongelmat tai tekee arjesta vaivatonta. On olemassa kuitenkin lukemattomia keinoja vaikuttaa arjen toimivuuteen, lapsen hyvinvointiin ja oppimiseen.

Erja Sandbergin väitöstutkimuksen (2016) mukaan lapsen kasvuympäristö on merkityksellinen tekijä kehittymisen kannalta. Siihen kuuluvat kodin lisäksi päivähoito, ja muut lapsen läheiset aikuiskontaktit. Kehittyminen tapahtuu vuorovaikutuksessa muihin ihmisiin ja fyysiseen ympäristöön. (Sandberg 2016, 53.) Opas, joka on tämän opinnäytetyön liitteenä, tarjoaa käytännön vinkkejä kasvattajille. Tämän työn osiot antavat selitystä sille, miksi oppaan vinkkejä tarvitaan.

Opinnäytetyön nimi on “Keskity nyt!” Opas aktiivisuus- ja tarkkaavuushäiriöoireisen lapsen tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Nimi oli suunniteltu olemaan herättelevä. Tämän työn tarkoitus oli kumota uskomuksia ja kielteisiä ajattelutapoja. On tiedossa, että varhaiskasvatuksen arki on hektistä ja lapsiryhmät ovat isoja. Usealla lapsella on jonkinlaista tuen tarvetta. Toisinaan arki tuntuu pakottavan ammattilaisia käyttämään myönteisen ja johdonmukaisen ohjauksen sijaan aikuisjohtoista käskevää tyyliä.

Kaikki osa-alueet ja kappaleet tässä työssä kietoutuvat aikuisen toiminnan merkityksellisyyteen. Aikuisten järjestämä toiminta ja lapsen käyttäytyminen eivät ole toisistaan irrallisia asioita. Jotta saavutettaisiin onnistuneita hetkiä ja oppimistilanteita, on ymmärrettävä, että lapsi ei voi saavuttaa niitä yksin. Onnistuneet tilanteet syntyvät yhdessä. Kiitoksella, kehumisella ja huomioimisella kasvatetaan lapsen itsetuntoa ja sitä kautta helpotetaan uusien asioiden oppimista. (Sinkkonen 2020, 222). Diagnoosit ovat kirjainyhdistelmiä ja merkkejä lasten ongelmista. Diagnooseja tarvitaan karkeasti vain pääasiassa siihen, että lapsi saa tarvitsemansa avun. Unohdetaan ne diagnoosit hetkeksi. Haastavienkaan lasten kohdalla ei ole pelkkiä ongelmia, on aina myös vahvuuksia. Toimintatavat päiväkodissa voivat aiheuttaa ongelmia. Tai olla valtava voimavara. (Juusola 2011, 308-310.)

Lähteet

Painetut

Avola, P. & Pentikäinen, V. 2019. Kukoistava kasvatus. Positiivisen pedagogiikan ja laaja-alaisen hyvinvointiopetuksen käsikirja. Espoo: BEEhappy Publishing oy.

Barkley, R. 2008. ADHD. Kuinka hallita ADHD. Unipress Suomi.

Juusola, M. 2017. Levottomat aivot. ADHD ja Asperger vahvuuksina. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Juusola, M. 2011. Vahvaksi rakastetut lapset. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.

Keltinkangas-Järvinen, L. 2018. Hyvä itsetunto. Helsinki: WSOY.

Koivula, M, Siippainen, A. & Eerola-Pennanen, P. (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. 2017. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino oy.

Koivunen, P.-L., & Lehtinen, T. 2016. Kasvu kiikarissa. Havainnoinnin käsikirja varhaiskasvattajille. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kontu, E., & Suhonen, E. (toim.) 2008. Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki: Gaudeamus Helsinki university press/Palmenia Oy yliopistokustannus.

Kärkkäinen, K. 2019. Vahvista lasta. Duodecim.

Leskisenoja, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka varhaiskasvatuksessa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Leskisenoja, E. & Sandberg, E. 2019. Positiivinen pedagogiikka ja nuorten hyvinvointi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Määttä, P. & Rantala, A. 2010. Tavallisen erityinen lapsi. Jyväskylä: PS-kustannus.

Ojala, M. 2020. Perusteita ja haasteita varhaiskasvatuksen, esiopetuksen ja koulun alun kehittämiselle erityisesti lapsen oppimisen ja kehittymisen näkökulmasta. Helsingin yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan julkaisuja 2020. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Oksanen, J. & Sollasvaara, R. (toim.) 2019. Esteille hyvästit! Opas autiskimikirjon sekä adhd- ja Tourette- oireisten lasten kasvattajille. Helsinki: Into kustannus oy.

Pihlaja, P. & Viitala, R. (toim.) 2019. Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Sajaniemi, N., Suhonen, E. Nislin, M., Mäkelä, J. 2019. Stressin säätely. Kehityksen, vuorovaikutuksen ja oppimisen ydin. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salakari, A. & Virta, M. 2018. ADHD-aikuisen selviytymisopas. Helsinki: Tammi.

Sinkkonen, J. 2020. Pulassa lapsen kanssa. Duodecim.

Trogen, T. 2020. Positiivinen kasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Uusitalo- Malmivaara, L. & Vuorinen, K. 2017. Huomaa hyvä! Vahvuusvariksen bongausopas. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Viljamaa, J. 2009. Mitä minä teen tämän lapsen kanssa? Haastavan lapsen kasvatus. Helsinki: Kustantamo Minerva.

Vilkka, H. & Aoraksinen, T. 2003. Toiminnallinen oppinäytetyö. Helsinki: Tammi.

Webster-Stratton, C. 2011. Kuinka edistää lasten sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja. Espoo: Oriental Xpres Oy.

Sähköiset

ADHD-liitto. Päivähoidon ammattilaisille. Viitattu 27.9.2020. <https://adhd-liitto.fi/adhd-tietoa/tietoa-ammattilaisille/paivahoidon-ammattilaisille/>

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus. 2019. Varhaiskasvatuksen laatu arjessa- Varhaiskasvatussuunnitelmien toteutuminen päiväkodeissa ja perhepäivähoidossa. Viitattu 22.9.2020. <https://karvi.fi/publication/varhaiskasvatuksen-laatu-arjessa-varhaiskasvatussuunnitelmien-toteutuminen-paivakodeissa-ja-perhepaivahoidossa/>

Kela. 2020. Lasten ja nuorten ADHD:n lääkehoito yleistyy edelleen suomessa. Viitattu 19.8.2020. https://www.kela.fi/ajankohtaista-tilastot/-/asset_publisher/S7FocUefTr02/content/lasten-ja-nuorten-adhd-n-laakehoito-yleistyy-edelleen-suomessa

Kemi, E. 2018. ADHD-oireisen oppilaan oppimisen ja koulunkäynnin tukeminen alkuopetuksessa. Kasvatustieteen kandidaatintyö. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Oulu. Viitattu 30.9.2020. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-201804241519.pdf>

Kemi, E. 2020. Luokanopettajien käsityksiä alakouluikäisten ADHD-diagnosoitujen oppilaiden oppimisen ja koulunkäynnin tukemisesta. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, kasvatustieteiden tiedekunta. Oulu. Viitattu 30.9.2020. <http://jultika.oulu.fi/files/nbnfioulu-202001211048.pdf>

Käypä hoito. 2019. ADHD. Aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö. Viitattu 14.9.2020. <https://www.kaypahoito.fi/hoi50061>

L540/2018. Varhaiskasvatuslaki. Viitattu 1.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540>

L730/1999. Suomen perustuslaki. Viitattu 27.9.2020. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

Oikarinen, T. 2019. Haastavasti käyttäytyvä lapsi varhaiskasvatuksessa. Opas ADHD-lapsen motivointiin ja tunnekasvatukseen Lehtimäen päiväkodille. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Viitattu 29.9.2020. <https://www.theseus.fi/handle/10024/264900>

Opetushallitus. 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Viitattu 20.8.2020. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf

Opetushallitus 2020. Mitä on varhaiskasvatus. Viitattu 10.8.2020. <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/mita-varhaiskasvatus>

Paakkunainen J. & Onninen V. 2018. "Joka toisella ohimos kiristää ADHD." Luokanopettajien keinoja ADHD-diagnosoidun oppilaan oppimisen ja kasvun tukemiseen alakoulussa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, filosofinen tiedekunta. Joensuu. Viitattu 20.9.2020. https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20180281/urn_nbn_fi_uef-20180281.pdf

Rintakorpi, K. 2018. Varhaiskasvatuksen tallentamisesta kohti pedagogista dokumentointia. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, kasvatustieteen tiedekunta. Helsinki. Viitattu 29.9.2020. [http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN 978-951-51-3966-5](http://urn.fi/URN:ISBN:ISBN%20978-951-51-3966-5)

Sandberg, E. 2016. ADHD perheessä. Opetus- terveys- ja sosiaalitoimen tukimuodot ja niiden koettu vaikeus. Helsingin yliopisto. Viitattu 30.9.2020. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/161374>

Talentia. 2017. Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet. Viitattu 8.9.2020. https://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/docs/Talentia_Etiikka-opas_2017.pdf

Unicef. YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista. Viitattu 14.9.2020. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Vantaan kaupunki. 2018. Kehityksen ja oppimisen tuen linjaukset. Viitattu 24.9.2020. https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/139592_Vantaan_varhaiskasvatuksen_kehityksen_ja_oppimisen_tuen_linjaukset_2018.pdf

Vantaan kaupunki. 2020. Varhaiskasvatuksen arvot ja visio. Viitattu 29.9.2020. https://www.vantaa.fi/varhaiskasvatus_ja_koulutus/varhaiskasvatus/lapsi_varhaiskasvatuksessa/arvot_ja_visio

Vantaan kaupunki. 2020. Hankkeet ja projektit. Viitattu 29.9.2020. https://www.vantaa.fi/hallinto_ja_talous/talous_ja_strategia/hankkeet_ja_projektit/kasvatuksen_ja_oppimisen%20toimiala

Julkaisemattomat

Mattila, A. 2020. Varhaiskasvatuksen opettajan haastattelu 29.7.2020. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Pernu, S. 2020. Varhaiskasvatuksen erityisopettajan haastattelu 6.8.2020. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Saarikivi, S. 2020. Varhaiskasvatuksen opettajan haastattelu 22.7.2020. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Simonen, N. 2020. Varhaiskasvatuksen lastenhoitajan haastattelu 29.7.2020. Vantaan kaupunki. Vantaa.

Kuviot

Kuva 1 Laaja-alainen osaaminen varhaiskasvatuksessa (Opetushallitus 2018)	11
Kuva 2 Kolmiportainen tuki Vantaan varhaiskasvatuksessa (Vantaan kaupunki 2018)	18